

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**GELİŞMİŞ ÜLKELERDE SAVUNMA HARCAMALARI VE
EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif Seher KÖRPE GÜRSOY

Balıkesir, 2019

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**GELİŞMİŞ ÜLKELERDE SAVUNMA HARCAMALARI VE
EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif Seher KÖRPE GÜRSOY

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk BİÇEN

Balıkesir, 2019

ÖNSÖZ

Ülkelerin varlıklarını ve güvenliklerini sürdürebilmeleri için savunma harcamaları gider kalemleri arasında önemli bir yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı gelişmiş ülkelerdeki savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkilerini araştırmaktır. Bu bağlamda çalışmaya konu olan ülkeler ABD, Almanya, Kanada, Fransa, İtalya, Japonya, Birleşik Krallık'tır.

Tez çalışmamın ortaya çıkmasında kıymetli zamanını bana ayıran ve emeğini hiçbir zaman benden eksik etmeyen çok kıymetli danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk BİÇEN hocama saygı ve sevgilerimi sunuyorum. Ayrıca beni bu günlere getiren desteklerini benden hiçbir zaman eksik etmeyen en değerli varlığım aileme fedakar annem Gülden KÖRPE'ye, hayatımın her anında örnek aldığım babam Yunus KÖRPE'ye ve her adımında arkamda olup bana güç veren eşim Hakan GÜRSOY'a saygılarımı sunuyorum.

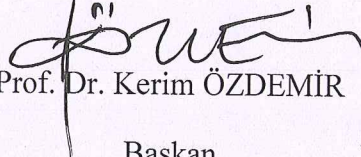
Elif Seher KÖRPE GÜRSOY

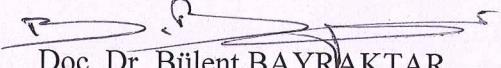
Balıkesir, 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

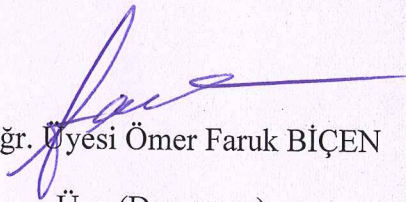
TEZ ONAYI

Enstitümüzün İktisat Anabilim Dalı'nda 201312505011 numaralı Elif Seher KÖRPE GÜRSOY'un hazırladığı "Gelişmiş Ülkelerde Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 11.06.2019 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/~~OY ÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Kerim ÖZDEMİR
Başkan

Doç. Dr. Bülent BAYRAKTAR

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk BİÇEN

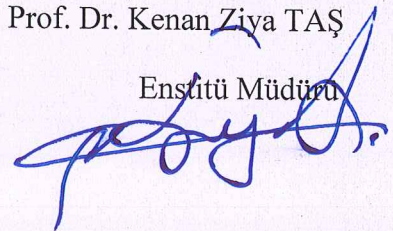
Üye (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

26.../06.../2019

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

GELİŞMİŞ ÜLKELERDE SAVUNMA HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

KÖRPE GÜRSOY, Elif Seher

Yüksek Lisans, İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk BİÇEN

2019, 75 Sayfa

Savunma harcamaları neredeyse tüm ülkeler için önemli bir harcama kalemidir. Gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde ekonomik açıdan büyük öneme sahip olan savunma harcamalarının ekonomik etkileri farklı boyutlardadır. Bu çalışmada gelişmiş ülkelerdeki savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi ele alınmıştır. Bu bağlamda G-7 ülkeleri temelinde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri 1970-2017 dönemini kapsayacak şekilde panel veri yöntemiyle ampirik olarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucuna göre; savunma harcamalarındaki artış, hem kısa dönemde hem de uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemekte, fakat bu etkinin zayıf olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelişmiş Ülkeler, G-7 Ülkeleri, Savunma Harcamaları, Ekonomik Büyüme.

ABSTRACT

THE RELATINONSHIP BETWEEN DEFENSE EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH IN DEVELOPED COUNTRIES

KÖRPE GÜRSOY, Elif Seher

Master Thesis, Department of Economics

Adviser: Asst. Prof. Ömer Faruk BİÇEN

2019, 75 Pages

Defense expenditures is an important spendings item for almost all countries. The economic effects of defense expenditures, which are of great economic importance in both developed countries and developing countries, are of different dimensions. In this study, the relationship between defense expenditures and economic growth in developed countries is discussed. In this context, the effects of defense expenditures on economic growth on the basis of G-7 countries were analyzed empirically by the panel data method covering the period of 1970-2017. According to the results of the analysis; The increase in defense expenditures positively affects economic growth both in the short run and in the long run, but this effect appears to be weak.

Key Words: Developed Countries, G-7 Countries, Defense Expenditures, Economic Growth.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	1
1.2. Amaç	2
1.3. Önem	2
1.4. Varsayımlar	3
1.5. Sınırlılıklar.....	3
1.6. Tanımlar	3
2. İLGİLİ ALANYAZIN	5
2.1. Kuramsal Çerçeve	5
2.1.1. Savunma Kavramı ve Savunma Harcamaları	5
2.1.1.1. Savunma Kavramının Tanımı	6
2.1.1.2. Savunma Hizmetinin Özellikleri ve Kamu Harcaması Türü Olarak Savunma Harcamaları	9
2.1.1.3. Savunma Harcamalarının Gerekçeleri ve Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler	12

2.1.1.4. Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri	18
2.1.1.4.1. İstihdama Yönelik Etkileri	19
2.1.1.4.2. Ödemeler Dengesine Yönelik Etkileri	21
2.1.1.4.3. Enflasyona Yönelik Etkileri	22
2.1.1.4.4. Kaynak Dağılımına Yönelik Etkileri.....	23
2.1.1.4.5. Araştırma-Geliştirme ve Teknolojik Gelişmeye Yönelik Etkileri	24
2.1.1.4.6. Sanayileşmeye Yönelik Etkileri	25
2.1.1.5. Savunma Harcamaları ve Büyüme İlişkisi.....	27
2.1.1.5.1. Askeri Keynesyen Yaklaşım	28
2.1.1.5.2. Neo-Klasik Yaklaşım	29
2.1.2. Dünyada ve Türkiye’de Savunma Harcamaları.....	30
2.1.3. Gelişmiş Ülkeler ve Özellikleri	39
2.1.3.1. ABD	39
2.1.3.2. Almanya	41
2.1.3.3. Kanada.....	43
2.1.3.4. Fransa	44
2.1.3.5. İtalya.....	45
2.1.3.6. Japonya.....	46
2.1.3.7. Birleşik Krallık.....	47
2.2. İlgili Araştırmalar	49
3. YÖNTEM.....	53
3.1. Araştırmanın Modeli	53
3.2. Evren ve Örneklem.....	55
3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri.....	55
3.4. Veri Toplama Süreci	55
3.5. Verilerin Analizi.....	56

4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	60
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	64
5.1. Sonuç.....	64
5.2. Öneriler.....	65
KAYNAKÇA.....	67

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 2017'de En Fazla Askeri Harcama Yapan 15 Ülke.....	32
Tablo 2. Ortadoğu'da Savunma Harcamaları (2017, milyon dolar)	35
Tablo 3. Modelde Kullanılan Değişkenlere Ait Bilgiler	56
Tablo 4. Pesaran (2004) Yatay Kesit Bağımlılığı (CD) Testi Sonuçları.....	57
Tablo 5. Pesaran CIPS Panel Birim Kök Testi Sonuçları	58
Tablo 6. Breusch-Pagan LM Yatay Kesit Bağımlılığı ve Swamy S Homojenlik Testi Sonuçları	60
Tablo 7. Westerlund (2007) Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları	61
Tablo 8. Dinamik Ortak Korelasyonlu Etkiler Ortalama Grup Tahmincisine Ait Kısa ve Uzun Dönem Katsayıları	62

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. 2017'de En Yüksek Harcamaları Yapan 8 Ülkenin Askeri Harcama Payı. 33	
Grafik 2. Yıllara Göre Türkiye'nin Savunma Harcamalarının GSYH'ye Oranı (1994-2017)	37
Grafik 3. Mutlak Rakam Olarak Türkiye'nin Savunma Harcamalarının Değişimi (1994-2016) (Milyon Türk Lirası)	38

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma - Geliştirme
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IISS	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
LNFCF	: Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımlarının Logaritmik Değeri
LNGDP	: Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Logaritmik Değeri
LNME	: Savunma Harcamalarının Logaritmik Değeri
NATO	: North Atlantic Treaty Organization / Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
SSDF	: Savunma Sanayiini Destekleme Fonu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPP	: Trans-Pasifik Ortaklığı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TSKGV	: Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı

1. GİRİŞ

Devletlerin ana görevleri arasında ulusal ve uluslararası güvenliği sağlamak vardır. Bu bağlamda güvenliği sağlayabilmek adına yapılacak olan savunma harcamaları da önemli gider kalemlerinin arasında yer almaktadır. Bu nedenle bütçede savunma harcamaları için sağlanan yatırımların farklı alanlar için sağlanamaması ve bazen bu harcamaların farklı harcamalara kıyasla fazla öne geçmesi durumları yaşanmaktadır. Savunma harcamalarının sürekli olarak artması, ekonomilerde tartışmalara neden olmaktadır. Çünkü özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri savunma harcamaları gibi kalemlerden olumsuz şekilde etkilenmekte ve bütçe açıkları ortaya çıkabilmektedir.

Literatürde savunma harcamaları iktisadi açıdan çeşitli tartışmalara neden olmaktadır. Çünkü savunma harcamalarının bütçeden aldığı pay artarken, bu artış ülke ekonomisine çeşitli göstergeleri etkileyerek yansımaktadır. Literatürde savunma harcamaları, 1973 yılında Benoit tarafından yapılan çalışmayla ün kazanmıştır. Yapılan çalışmalar genellikle savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerinedir. Bu çalışmalardan bir kısmı tek ülkeli zaman serisi analizi yaparken, önemli sayıda çalışma da panel ülke grupları üzerine odaklanmaktadır.

1.1.Problem

Devletlerin asli görevleri içerisinde ülkenin ulusal ve uluslararası güvenliğini sağlamak vardır. Bunun sonucunda ülkeler kendi güvenliklerini sağlayabilmeleri adına yaptıkları savunma harcamaları önemli gider kalemlerinin arasında yer almaktadır. Bütçede savunma harcamalarına ayrılan pay yapılması planlanan diğer yatırımlara kıyasla fazlaca öne geçmesi ve sürekli olarak artması ekonomilerde tartışmalara yol açmaktadır. Tartışmaların nedeni ülke ekonomilerinin savunma harcamalarına ayırdıkları bütçe sonucu ekonomilerinin olumsuz etkilenmesi ve bütçede açık verme riskidir. Gelişmiş ülkelerdeki savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi bu çalışmanın problemini oluşturmaktadır.

1.2.Amaç

Bu çalışma, gelişmiş ülkelerde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki ilişkisinin belirlenmesi amacıyla yapılmış olup, aşağıdaki sorulara cevap aramaktadır.

1. Gelişmiş ülkelerde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkisi var mıdır?
2. Gelişmiş ülkelerde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine anlamlı ve pozitif bir etkisi var mıdır?
3. Gelişmiş ülkelerde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine anlamlı ve negatif bir etkisi var mıdır?

Bu bağlamda öncelikle ilgili alan yazın taranması yapılmıştır. Çalışmanın ilk kısmını savunma kavramı ve savunma harcamaları oluşturmaktadır. Savunma kavramının tanımı yapılmış, kamu harcaması olarak savunma harcamaları ele alınmış, savunma harcamalarının gerekçeleri ve savunma harcamalarını belirleyen faktörler ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonrasında dünyada ve Türkiye'deki savunma harcamaları incelenmiştir. Çalışmanın ikinci kısmı konu ile ilgili önceden yapılmış olan çalışmaları içermektedir. Üçüncü kısımda ise gelişmiş ülkeler ve özellikleri ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünü ampirik model oluşturmaktadır. Panel veri analizi, model ve veri seti açıklanmış sonrasında ise bulgulara yer verilmiştir.

1.3.Önem

Literatürde savunma harcamaları iktisadi açıdan çokça tartışmalara neden olmaktadır. Çünkü savunma harcamalarının bütçeden aldığı pay artarken, bu artış

ülke ekonomisine çeşitli göstergeleri etkileyerek yansımaktadır. Literatürde savunma harcamaları, 1973 yılında Benoit tarafından yapılan çalışmasıyla ün kazanmıştır. Yapılan çalışmalar genellikle savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerinedir. Bu çalışmalardan bir kısmı tek ülkeli zaman serisi analizi yaparken, önemli sayıda çalışma da panel ülke grupları üzerine odaklanmaktadır.

1.4. Varsayımlar

Tercih edilen araştırma yönteminin, çalışmanın amacına uygun olduğu varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların deneysel olmamasından kaynaklanan sınırlılık, bu çalışma için de geçerlidir. Bu çalışmada ABD, Almanya, Kanada, Fransa, İtalya, Japonya ve Birleşik Krallık olmak üzere G7 ülkeleri ile çalışılmıştır. Bu çalışma 1970 – 2017 yıllarını kapsayan verilerden oluşmaktadır.

1.6. Tanımlar

Gelişmiş Ülke: Bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin tespitinde birden çok kriterden yararlanılmaktadır. Ülkelerin sanayileşme düzeyleri, ekonomik ölçümleri, kişi başına düşen milli gelir miktarı ve eğitim düzeyi, gelişmişlik hakkında fikir vermektedir. Gelişmiş ülkelerin nüfus dağılımı incelendiğinde kent nüfusunun daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde doğum oranları düşük, bebek ve çocuk ölümleri de azdır (Esgin, 2010: 47). Gelişmiş ülkelerde sağlık imkânlarının da gelişmesiyle birlikte ortalama yaşam süresi uzun olmaktadır. Genellikle nüfusun orta yaş ve yaşlı nüfusta bir yoğunlaşma içerisine girdiği görülmektedir. Bu durum, söz konusu ülkelerin nüfus piramitlerinin çan eğrisine benzer bir şekil almasına sebep olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde refah seviyesi de yüksektir. Tarımsal üretimle birlikte

sanayi ve hizmet sektörlerinin ön plana çıktığı söylenebilir. Gelişmiş ülkeler, göç alan ülke konumundadırlar (Durgun ve Timur, 2017: 127).

Savunma Harcamaları: Savunma kavramı; “devletin sahip olduğu egemenliğini diğer devletlerin tehdit ve eylemlerine karşı korumak” (Bulutoglu, 2003: 237) olarak tanımlanabilmektedir. Savunma nihai olarak tüketici ya da üretici hizmeti değildir. Toplumları dış saldırılardan korumak üzere meydana getirilen ve beklentileri ekonomik gelişmelere benzer biçimde fazlalaşan bütünleyici ya da ara tüketim hizmetleri içerisinde yer alan hizmetler bütünüdür (Giray, 2004: 183).

Ekonomik Büyüme: Ekonomik büyüme, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ön plana çıkmaya başlamıştır. Bugün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin önemli ekonomi politikalarına sahip oldukları görülmektedir (Karagöl, 2005: 116). İktisadi büyüme ile bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarının daima iyileşme yaşaması ifade edilmektedir. Tüm ülkeler, hızlı bir iktisadi büyümeyi temel makroekonomik hedef olarak görmektedirler. Ekonomik büyümede yaşanan artışın fiyat artışı nedeniyle oluşmadığını ispatlamak adına belli bir yıl esas alınmakta ve o yılın sabit fiyatlarıyla elde edilen büyüme rakamları ortaya konulmaktadır (İpek, 2009: 29).

2. İLGİLİ ALANYAZIN

Savunma ve savunma amaçlı harcamalar, insanlık tarihinin başından beri tartışılan ve çok çeşitli etkileri olan bir olgu olarak ele alınmıştır. Savunma, toplumların tarihini ve politik gücünü değiştirdiği gibi topluma belli başlı külfetler de getirmektedir. Çalışmanın bu bölümünde savunma ile ilgili bir kuramsal çerçeve çizilerek savunma kavramı ve savunma harcamaları ele alınacaktır.

2.1. Kuramsal Çerçeve

Teknolojik ve politik gelişmelerden en çok etkilenen sektörlerin başında savunma sanayi sektörü gelmektedir. Ulusların güvenlik ihtiyaçları dönemsel olarak değişiklik göstermekte ve buna paralel olarak savunma politikaları ve savunma harcamaları da değişmektedir. Dünya askeri ve politik ortamının değişmesi politika yapıcılar ve akademik ortamlar tarafından gerçekleştirilen çalışmaları da etkilemektedir. Ulusların bekası için savunma alanında yapacakları eylemler hayati öneme haizdir. Savunma kavramı ile ilgili geniş bir alanyazın bulunmaktadır. Bu çalışmada kuramsal çerçeve oluşturulurken savunma ile ilgili temel birtakım tanımlamalar yapıldıktan sonra, inceleme konusu olan savunma harcamaları daha geniş bir çerçevede ele alınmıştır.

2.1.1. Savunma Kavramı ve Savunma Harcamaları

İnsanlık tarihi boyunca en küçük topluluktan en geniş mutabakat ile oluşturulan ulus devletlere kadar her toplum kendi varlıklarını ve üyelerini koruma ihtiyacı hissetmiştir. Bu bağlamda savunma kavramı insanın yeryüzünde topluluk olarak yaşadığı her dönemde varlığını göstermiştir. Savunma belli kaynakların bu amaca tahsis edilmesini gerektirmektedir. Günümüzde birçok devletin savunma harcamaları kamu harcamaları kapsamında değerlendirilmektedir. Kamunun kısıtlı

kaynaklarının ne ölçüde savunmaya ayrılacağı ise ülkelerin politikaları ve küresel konumları ile yakından ilişkilidir. Savunma kavramının kuramsal çerçevesi çizilirken konuyu ekonomik bağlamından ayırmak mümkün gözükmemektedir.

2.1.1.1. Savunma Kavramının Tanımı

Savunma kavramı; “devletin sahip olduğu egemenliğini diğer devletlerin tehdit ve eylemlerine karşı korumak” (Bulutoğlu, 2003: 237) olarak tanımlanabilmektedir. Savunma nihai olarak tüketici ya da üretici hizmeti değildir. Toplumları dış saldırılardan korumak üzere meydana getirilen ve beklentileri ekonomik gelişmelere benzer biçimde fazlalaşan bütünleyici ya da ara tüketim hizmetleri içerisinde yer alan hizmetler bütünüdür (Giray, 2004: 183). Savunma alanında yapılan harcamalar çok eski devirlerden beri kamu harcamaları içinde önemli bir bölümü meydana getirmektedir. Devletin genel bir yapı itibariyle ülkedeki ekonomik gelişmelere müdahale etmemesi gerektiğini öne süren Klasik İktisat kapsamında kabul gören adalet, iç güvenlik vb. temel kamu hizmetlerinden birisi de savunma hizmetidir (Arsan, 1963: 30).

Savunma hizmeti iki yönlüdür. İlki, ülkeye karşı yapılacak olan bir saldırının vazgeçirilme aşaması, ikinci olarak ise saldırının meydana gelmesi durumunda buna karşı konulma aşamasıdır. Hem vazgeçirilme hem de taarruza karşı konulma aşaması barış zamanlarında araç-gereç, askeri eğitim ve malzeme için masraf edilmesini gerekli kılar (Türk, 2007: 6). Savaş başladığı zaman savaşın çeşidini, yaygınlığını ve yoğunluğunu başka unsurlar yanında barış zamanlarında yapılmış olan harcamaların büyüklükleri ortaya koymaktadır. Devletler, oransal olarak önemleri ülkeden ülkeye farklılık arz eden türlü sebeplerden ötürü savunma hizmetlerine gereksinim duymaktadırlar. Ülkelerin içerisinde bulunduğu jeopolitik konumları ve iç ve dış anlamda tehditler ve stratejik önemleri ile ulusal menfaatlerin korunması sebepler arasında sayılabilmektedir (Öztürk, 2011: 12).

Dış tehditler kadar, son zamanlarda pek çok ülkede ülke içerisinde var olan terörist eylemler de ülkeleri içeriden çökertme girişimi içine girmektedirler. Bu çeşit

eylemlerin karşısında durmak, dış güçlere karşı ülkeyi savunmak kadar önemlidir. Savunma hizmetlerini gerçekleştiren kuvvetler, iç güvenlik birimleriyle koordineli olacak biçimde çalışmak suretiyle, devletin iç güvenlik unsurlarında da önemli rol oynamaktadırlar (Mutluer, Kesik ve Öner, 2007: 205).

Savunma hizmetleri genel yapı itibariyle üretken olmayan bir tüketim çeşidi olarak nitelendirilebilmektedir. Askeri amaçlarla yapılmış olan harcamalar, kaynakların üretken alanlarda kullanılmasına engel olmakta; yani özel tüketim ve yatırıma yapılan harcamaların azalmasına sebep olarak milli gelir seviyesini olumsuz yönde etkilemektedir. Fakat savunma alanındaki hizmetler yurdun bağımsızlığını muhafaza etme hedefli olarak yapıldığından yatırım hizmeti biçiminde de görülebilmektedir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2007: 104).

Günümüzde savunma alanındaki hizmetlerin gerektiği gibi verilebilmesi için teknoloji yoğun ürünler kullanılmaktadır. Dolayısıyla savunma hizmetleri yeni teknolojilerin geliştirilmesine öncülük etmektedir. Bugün türlü amaçlarla kullanmış olduğumuz pek çok ileri teknoloji ürünleri, ilk defa savunma alanında kullanılmış; daha sonra ise sivil amaçlı olarak piyasaya sürülmüştür. Bu sebeple savunmanın dünyada var olan teknolojik gelişmelere altyapı oluşturması açısından fayda sağladığı da ifade edilebilmektedir (Mutluer, Kesik ve Öner, 2007: 123-124).

Savunma harcamalarında artışın olduğu zamanlar genelde dünya tarihinde muharebelerin meydana geldiği dönemlere rastlamaktadır. Savunmaya yönelik yapılan harcamaların temelinde tehde dair algılamalar yatmaktadır (Öztürk, 2011: 12). Savunma harcamaları ile alakalı yapılmış olan çalışmalarda karşı karşıya gelinen başlıca iki zorluk bulunmaktadır. Bunlar, savunma harcamalarına ilişkin istatistikî veri toplama güçlüğü ve savunma harcamalarının tanımı olarak ifade edilebilir (Giray, 2004: 183).

Savunmaya yönelik harcamalar; genel ifadeyle ülkedeki iç ve dış güvenliği sağlamak amacıyla ülkelerin bütçesinden ve bütçe dışındaki kaynaklarından

savunmasına ayırmış olduğu paydır. Geniş anlamıyla savunma alanındaki harcamalar; savunma hizmetlerine sunulmuş olan asker ve sivil personeller ile alakalı giderlerden, sektörel araç ve gereçlerin (silah ve donanım vb.) üretimi, satın alınması, bu malzemelerin onarım ile bakım masraflarından, bina gibi inşaat çalışmalarından, araştırma ve geliştirme giderlerinden meydana gelmektedir. Bu sebeple milis, gümrük görevlileri, polis gibi askeri güçlere ve sivil savunmaya, zorunlu olan yiyecekler ve ham maddeleri stoklanma çalışmaları ile yapılmış olan giderler ve askeri alandaki yardımlar genel anlamda savunma giderlerini meydana getirmektedir (Erbaykal, 2007: 2).

Çoğunlukla ülkelerin refahı uğruna milli gelirden, ülkenin birliğine yönelik olan tehdidin yükselen bir unsuru olacak biçimde ayırmış oldukları paydır. Savunmaya dair harcamaların uygun değer seviyesinde yapılması, tehlike unsurunun iyice tespit edilmesine ve yeteri düzeyde güvenlik seviyesinin belirlenmesine bağlı olmaktadır (Özbaran, 2004: 128).

Ülkeler, savunmaya yönelik harcamaları kendi istek ve amaçlarına göre tespit etmekte esas olarak özgürdürler. Bu özgürlük, bütün ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarına göre savunma masraflarını tahmin etme olanağı vermekte ve ülkeler tarafından kimi zaman yanılıcı amaç için kimi zaman da belli bir göreneğin neticesi biçiminde kullanılmaktadır (Önder, 2012: 2).

Milli Savunma Bakanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı giderleri, Türkiye'deki savunma giderlerinin toplamını oluşturmaktadır (Akal, Doğruyol ve Bilişli, 2011: 7). Milli Savunma Bakanlığı bu harcamalardan en çok payı almaktadır (Görkem ve Işık, 2008: 411). Türkiye'de de diğer ülkelerde olduğu gibi savunma harcamalarının finansmanı büyük ölçüde devlet bütçesinden ödenmektedir. Fakat bu durum haricinde Savunma Sanayiini Destekleme Fonu (SSDF), Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV) tarafından finanse edilen Askeri Elektronik Sanayi, Hava Elektronik Sanayi, Roket Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi gibi iştiraklere yapılmış olan harcamalar da savunma harcamaları boyutunda değerlendirilmektedir (Akal, Doğruyol ve Bilişli, 2011: 8).

2.1.1.2. Savunma Hizmetinin Özellikleri ve Kamu Harcaması Türü Olarak Savunma Harcamaları

İktisadi açıdan kamu kesimince karşılanan hizmetlerin ana kuralı ürünün pazarlanamaması kuralıdır. Bu açıdan ülkede yaşamakta olan bütün bireyler savunma hizmeti ile sağlanmış olan güvenlikten faydalanmak durumundadır. Savunma hizmetlerinin pazarlanamaması ve bütün vatandaşların bu hizmetlerden yararlanabilmesi açısından savunma hizmetleri genellikle kamusal bir hizmet niteliğinde değerlendirilmiştir (Özer, 2001: 17).

Savunma hizmetlerinde temel olarak iki hedef vardır. Dışarıdan gelebilecek olan saldırılara karşı koyabilme, birinci amaçtır. Herhangi bir saldırı durumu olmasa dahi saldırı olasılığına karşı caydırıcılık sağlama ikinci amaçtır. Muhtemel bir savaş halinde savunmaya ayrılacak olan kaynakların seviyesini, savaş öncesi dönemlerde yapılan askeri yatırımlar ortaya koymaktadır. Ülkelerin savaş zamanlarında ekonomik açıdan güçlük yaşamamaları için savunma sanayi yatırımlarını devamlı ve güncel anlamda tutmaları gerekli olmaktadır (Tüğen, 1988: 17).

Nadaroğlu (1998), kamusal hizmetlerin özelliklerini; hiçbir şahsın tüketimden mahrum bırakılmaması, talep ve arzın siyasi otoritelerce tespit edilerek belirlenmesi, hizmetlerin pazarlanamaması ve gereksinimlerin piyasa tarafından temin edilemeyecek düzeyde büyük olması biçiminde ifade etmiştir. Kamusal bir hizmet olarak kabul gören savunma hizmetleri de benzer özelliklere sahiptir.

Savunma hizmetlerinden elde edilen fayda ülkede hayatını devam ettiren tüm vatandaşlarca sağlanmakta, ancak bireylere ayrı ayrı sunulamamaktadır. Farklı insanların bu hizmetten yararlanma ölçüleri savunma hizmetinden sağlanacak olan faydanın bölünememesi sebebiyle hesaplama yapmayı zorlaştırmaktadır. Hizmetin ücretlendirilmesi de imkansızdır (Saka, 2007: 8). Savunma hizmetlerinin bölünmezliği durumu, özel kesim tarafından elde edilen yararların aksine yararın tüm

topluma yaygın hale gelişinin bir sonucudur. Ülkedeki mevcut olan ekonomik gayretlerin istikrarlı bir şekilde devam etmesi amacıyla bölünemez faydalar olarak oluşturulan savunma hizmetleri, piyasa ekonomisinin ana koşulu olarak kabul görmektedir (Altun, 1998: 19-20).

Arzın siyasi beklentiye göre tespit edilmesi, kamu hizmetlerinin bütününde en göze çarpan özelliktir. Bu özellik savunma hizmetlerinde de açık bir şekilde görülmektedir. Ekonomi alanındaki üretim kaynaklarının hangi ölçülerde savunma hizmetlerine ayrılması gerekli olduğu siyasi otoritece tespit edilmektedir. Siyasi otorite, savunma hizmetleri için ayrılacak olan kaynakları tespit ederken ülke çıkarlarını göze alarak karar almak durumundadır. Alınan kararların savunma hizmetlerinin seviyesi için piyasa ekonomisine bırakılması mümkün değildir. Çünkü siyasi otorite egemenlik haklarının korunması amacıyla, dış tehditlerin önemini ve alınacak olan önlemlerin düzeyini ortaya koymalıdır (Bulutoğlu, 2003: 273). Etkin bir savunma hizmeti için gerekli olup ayrılacak olan ödenekler, bütçede tespit edilmelidir. Ülkenin silahlı kuvvetleri için gerekli olan silah ve teçhizat, kamusal talep biçiminde piyasaya sunulmakta ve özel kesim üretimini bu talebe göre ortaya koymaktadır. Özel kesimin savunma hizmeti için tespit edilen taleplere göre üretim yapması, kamu hizmetinde olduğunu göstermemektedir. Bu hizmetler yine siyasi otoritenin kontrolünde gerçekleştirilmektedir (Nemli, 1990: 9).

Piyasa ekonomilerinde karar birimleri arasında yasal olarak eşitlik durumu söz konusudur. Herhangi bir hizmeti veren tarafla talepte bulunan taraf zorlama yetkisine sahip bulunmamaktadır. Kamusal hizmetlerin sunulması durumlarında da tam tersi bir durum söz konusudur. Kamusal finansman yönteminin ortaya çıkmasına sebep kamusal hizmetlerde talebin siyasi otorite tarafından tespit edilmesidir. Kamusal finansman metodu üretim konusunda yasal zorunluluk olarak belirtilirken, kamu hizmetlerinin tüketiminde de zorlayıcı durumlar olabilmektedir. Kamusal anlamda bir hizmet olan savunma hizmetlerinde de kamusal finansman metodu gözlenmektedir. Muhtemel bir savaş halinde savunma hizmetlerinin temin edilmesi gayesiyle siyasi otorite vergileri artırıcı bir politika içerisine girebilmektedir. Ülkede yaşayan insanlar vergileri ödemeyi reddedip savunma hizmetlerinden

faydalanmaktan vazgeçemezler. Savunma hizmetlerine girdi finanse etmek gayesiyle zorunlu askerlik uygulamaları da hukuki cebre dayalı olarak kullanılmaktadır (Özer, 2001: 19).

Tüketimde rekabetin olmaması kamusal hizmetlerin en göze çarpan özelliklerinden biridir. Bir kişinin bu hizmetlerden elde ettiği yarar diğer kişilerin yararını eksiltmemektedir (Kirmanoğlu, 2011: 120). Savunma hizmetinin de kamusal özellik taşıdığına, savunma harcamaları neticesinde bir kişinin elde etmiş olduğu güvenlik duygusunun diğer bireylerin güvenliğini azaltmaması örnek olarak gösterilebilir. Kamusal anlamdaki hizmetlerde rekabetin mevcudiyetini ölçmek için hizmetlerden faydalanan bireylerin sayısı ile o hizmetleri yerine getirmek maksadıyla gerekli olan kaynakların her zaman doğru orantılı olması da gerekli olmaktadır (Özer, 2001: 19).

Dar manasıyla savunmaya yönelik harcamalar; savunma hizmetlerine ayrılmış olan asker ve sivil personeller ile ilişkili giderlerden, bu sektörler ile alakalı araç gereçlerin (silah ve ekipman vs.) üretimlerinin yapılması ve alınması, bu araç ve gereçlerin bakım ve onarım masraflarından, bina gibi inşa faaliyetlerden, araştırma ve geliştirmeye yönelik harcamalardan meydana gelmektedir. En genel ifadesiyle savunma giderleri; ülkelerin, iç dış güvenliğini gerçekleştirmek amacıyla, ülke birliğine kast olunan tehdidin yükselen bir unsuru olarak ulusal gelirlerinden savunmalarına ayırmış oldukları kısımdır (Tüğen, 1988: 48).

Esasen, savunma giderleri ile alakalı olarak homojen bir tarifin de bulunduğunu söylemek yanlış olur. Çünkü hem akademik analizlerde hem de uluslararası politikalarda savunma harcaması mefhumundan neyin kastedildiği sorusunun yanıtı net biçimde açık görülmemektedir. Bu sebeple devletler, çoğunlukla bu giderleri kendi gayelerine uygun olarak tarif etmekte özgürdürler (Giray, 2004: 184).

Savunma alanında yapılan harcamaların kısımlara ayrılmasına ilişkin olarak ülkelerle küçük ayrılıklar görülmesine karşın; genelde NATO tarafından yapılan sınıflandırmalar kabul edilmektedir. Yapılmış olan giderler NATO ülkeleri tarafından dörtlü bir ayrıma tabi tutulur. Bunlar, personele ait harcamalar, donanım alanındaki harcamalar, altyapı alanındaki harcamalar ve başka operasyonel harcamalarıdır (Sezgin, 2003: 1).

Savunma alanındaki harcamalar basit biçimde yatırım ve tüketime dair harcamalar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Yatırım alanındaki harcamalar, askeri alandaki tedarikler, askeri binaların inşaatları ve AR-GE çalışmaları meydana getirirken; işletme ile bakım ve onarım giderleri, personellere yapılan ödemeler de gider kalemlerine dâhil olmaktadır. Türkiye'ye bakıldığında savunma alanındaki harcamaların, askeri ve sivil personellerin ödemeleri, sefer stokları ve malzeme, silah teçhizat, işletme ve bakım, inşaat alanındaki yatırımlar ile yedek kaynaklar biçiminde beş temel kısma ayrıldığı görülmektedir (Karaçay, 1995: 11). Bütçe sisteminde ise, savunma alanındaki harcamaların etkin bir biçimde dağılımının sağlanması üçerli gruplar halinde gerçekleşmektedir. Bunlar; Eleman alanındaki harcamalar, geçerli anlamdaki harcamalar ve modernleştirme harcamalarıdır (Özbaran, 2004: 128).

2.1.1.3. Savunma Harcamalarının Gerekçeleri ve Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler

Bir devletin kendini müdafaa edebilmesi için savunmaya yönelik harcamalarının yeterli olup olmadığının tespit edilmesi zor bir konudur. Devletler gelir derecelerine bakmadan gelirlerinin önemli bir kısmını savunma harcamaları için ayırmaktadırlar. Savunma ile ilgili hangi miktarda masraf yapılmalıdır? Başka bir ifadeyle ülkede en uygun savunma harcamalarının ne kadar olması gerekir? Aslında bu sorunun cevabı bütün ülkeler açısından önem taşımaktadır. Çünkü savunmaya gereğinden fazla kaynak ayrılma durumu, dolayısı ile aşırı düzeydeki savunmaya dair harcamalar ülkenin ekonomik anlamda büyümesini geciktirecektir. Çok az kaynak ayrılması durumu da, istikrarsızlık ya da kargaşaya sebep olmak suretiyle büyümeyi

tehdit altına alacaktır (Değer ve Sen, 1995: 297). Bu sebeple ülkelerin, en uygun seviyede savunmaya yönelik harcama yapması gerekli olmaktadır.

Bütün ülkelerin savunmaya yönelik harcamalarını tespit eden içsel ve dışsal pek çok etken vardır ve bunlar ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye farklılıklar arz etmektedir. Söz konusu olan etkenler; komşu ülkelerin ya da bölge için tehdit ögesi olan ülkelerin askeri alandaki harcamalarını arttırması, jeostratejik konum, siyasal durum ve ülkelerin yönetim biçimi, bütçe olanakları, iç güvenlik ihtiyacı, silahlı kuvvetlerin gücü ve büyüklüğü, askeri ittifaklar ile askeri yardımlar olarak değerlendirilebilmektedir. Ülkelerdeki siyasal rejim ve ideolojiler de küresel ve bölgesel olarak silahlanmada önemli bir unsurdur (Uçar, 2003: 29).

Güvenlik gereksiniminin temin edilmesi hedefiyle yapılan savunmaya yönelik harcamaların düzeyini; ülkelerin ekonomik durum ve politikası, ülkelerin stratejik durumu, ülkelerin dış ilişkileri ve politikaları etkileyen ögeler belirlemektedir (Altun, 1998: 31).

Bir ülkenin sahip olduğu pek çok unsura göre savunma harcamaları farklılık arz etmektedir. Yapılan savunma harcamalarındaki temel amaç ülkelerin kendilerini olası bir saldırıya karşı korumak ya da düşmanları yapacakları saldırıdan caydırmaktır. Değer ve Sen (1995: 294), savunmaya yönelik harcamaların o ülkelerin güvenlik fonksiyonları olup, güvenlik fonksiyonlarının eğiminin, ülkenin kabul görebileceği risk seviyesine bağlı olduğunu, böyle bir soyut kavrama dayanan savunmaya dair harcamaların ideal seviyede gerçekleşmesinin risk unsurunun iyi tespit edilmesine ve yeterli güvenlik ölçüsünün tespitine bağlı olduğunu ifade etmiştir.

Geniş ifadeyle güvenlik ile iç ve dış alandaki tehdit durumlarının ve sosyo-politik açıdan istikrarsızlığın önlenmesini, mevcut rejimin yaşatılmasını, hükümet ve devletin politik meşrutiyetinin sağlanmasını kapsamaktadır. Ülkenin savunmaya yönelik ihtiyacın belirlenmesi, bu konuda da atılması gereken ilk adımdır. Bu sebeple

de yapılmakta olan savunma harcamalarının büyüklükleri ülkelerin algılamış oldukları risk derecelerine bağlıdır. Bu ihtiyacın tespit edilmesi de en uygun ölçüde olmalıdır (Değer ve Sen, 1995: 278).

Milli gelir düzeyi savunma harcamalarını etkileyen unsurlar arasında önemli bir yer tutar. Ancak bu durum gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için farklılık oluşturmaktadır. “Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan çözümler, gelişmiş ülkelerdeki savunmaya dair harcamaların seviyesinin ekonomik unsurlara bağlı olmadığını; gelişmekte olan ülkelerde ise savunmaya yönelik harcamaların gelir düzeylerine bağlı olduğunu göstermektedir” (Akgül, 1986: 19). İktisadi ve bütçeyle ilgili kısıtlamalar da savunma harcamalarını etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır (Değer ve Sen, 1995: 278).

Ülkelerin siyasal rejimi de savunma harcamalarını etkileyen önemli bir unsurdur. Looney (1994: 63-64) de savunmayla ilgili harcamaların belirleyicilerinden biri olarak ülkelerin rejimlerini göstermiştir. Buna göre: “Askeri rejimler savunma harcamalarını desteklemek konusunda sivil rejimlerden daha çok cömert davranmaktadırlar.

Savunmaya yönelik harcamaları, komşu ülkelerle olan münasebetler de etkilemektedir. Özellikle ilişkilerinde sıkıntılar olan komşu ülkelerin yapmış oldukları savunmaya dair harcamalar başka ülkelerin harcamalarıyla paralellik arz etmektedir. Bu konuyla ilgili Türkiye ile Yunanistan, Hindistan ile Pakistan ve Mısır ile İsrail bilinen örnekler arasında gösterilebilir. Savunma harcamalarının miktar ve bileşimini ülke içerisindeki bölgesel unsurlar da etkilemektedir. Ülkeler, askeri-stratejik gereklilik, tarihsel süreç ve ekonomiyle ilgili politikalardan dolayı, savunma alanındaki harcamalarını ülkelerin yapılandırılmalarında önemli etkileri olacak biçimde bölgelere dağıtırlar (Giray, 2004: 187).

Ülkelerin savunmaya yönelik harcamalarında farklılık oluşturacak diğer unsurlar olarak; tehlike altındaki nüfusun toplamı, herhangi bir hücum olasılığı,

ulusal gelir seviyesi ve onun dağılımı, nüfustaki yaş profili ve kültürel olarak ayrımlara bağlı olabilecek istatistiksel yaşam değerleri gibi faktörler sayılabilmektedir (Özmucur, 1995: 15). Ülkelerin savunmaya yönelik harcamalarının ölçüsünü yerel silahlı çatışmalar ve paralelinde gerçekleşen uluslararası barışı destekleme operasyonları da önemli yer tutmaktadır. Örnek olarak Afrika'da yerel silahlı çatışmalar ve silahlanmış güçlerin yeniden yapılanması savunma harcamalarındaki hızlanmaya sebep olmuştur. Kuzey Amerika ve Avrupa'da 1998'den sonra savunmaya dair harcamalardaki büyümenin sebeplerinin arkasında bulunan unsurların başında, barışı destekleyici operasyonlar biçiminde belirtilebilecek, yeni askeri vazife anlayışları gelmektedir (Değer ve Sen, 1995).

Genel olarak ifade edilebilirse; harcama seviyelerinin tespit edilmesinde ülkelerdeki farklı siyasi rejim, politika, din, ekonomik durum, coğrafi stratejik konum, uluslararası savunma anlaşmaları, mevcut teknoloji, tarihsel-sınır anlaşmazlıkları, komşu ülkelerin askeri harcamaları-asker sayısı, nüfus yoğunluğu, iktidar güç mücadeleleri, silah ticaretinde kar olgusu ve terörizmin varlığı ortak kanıdır. Bu nedenlerin varlığı savunma harcamaları hususunda ülkelerin geri adım atmalarına engel teşkil etmiş ve aynı zamanda savunma alanındaki harcamaların ölçülerinin tespitinde önemli roller oynamışlardır (Değer ve Sen, 1995).

Devletlerarasında bazen yıllar boyunca devam eden ve binlerce hatta milyonlarca insanın hayatına mal olan ve genellikle ekonomik çıkarlar gözetilerek yapılan savaşlar, ekonomik örgütlenme şekilleri ve ülkelerin ekonomilerinin gelişmişlik seviyesiyle ilintili olarak, zamanla büyük değişim ve nitelik farklılıkları ortaya koymaktadır. Toplumsal örgütlenme olgusu bireysel bazda ortadan kaldırılmış olan çatışmaların toplumsal düzeye çekilmesine sebep olmuştur. Bunun sonucunda, savaş olarak adlandırdığımız toplumsal çatışmalar meydana gelmiştir. İlk dönemlerdeki çatışmalara bakıldığında, toplumsal çatışmaların birden çok sebebe bağlı olarak ortaya çıktıkları görülmektedir. Bunlar arasında, toprak kazanmak, harp ganimeti ele geçirmek ya da köle insan gücü sağlamak gibi ekonomik kökenli sebepler görülmektedir. Nüfus artışı kaynaklı ve toprak kazanma amacıyla açılan istilâ savaşları, savaş ganimeti elde etmek için komşu devletlere açılan saldırı

savaşları çok farklı sebeplere dayansa da, yakından incelendiğinde, hemen tümünün tek bir sebepten, ekonomik çıkarlardan kaynaklandığı açıkça görülmektedir.

Literatürde yeterli derecede üzerinde durulmayan önemli değişkenlerden biri de küreselleşmedir (Acemoglu ve Yared, 2010). Fikirler, teknolojiler, kaynaklar ve nihai ürünler uluslararası boyutta giderek daha hareketli hale gelmektedir. Sonuç olarak, çoğu gelişmekte olan ülkenin ekonomik koşulları yalnızca iç politikalar ve piyasa durumları tarafından şekillenmemektedir. Ekonomiler arasındaki karşılıklı bağımlılık ve rekabetin yoğunlaşması devam eden bir süreçtir. Bu noktada gelişmekte olan ülkeler avantajlı konumdadırlar. Çünkü uluslararası pazarlara ulaşma ve gelişmiş ülkelerin teknolojilerinden faydalanma olanağı bulmuşlardır.

Savunma harcamalarının seviyesi etkileyen etkenleri tespit etmek amacı ile çok sayıda deneysel çalışma yapılmıştır. Savunma harcamalarının arkasındaki farklı faktörleri ele alan çoğu deneysel çalışma, askeri harcamaları etkileyen ana faktörleri bulmak, yerel, bölgesel ve uluslararası kaynaklardan elde edilen ekonomik, politik, sosyal ve stratejik faktörleri belirlemekle ilgilidir. Bazı çalışmalar tek bir ülke ile sınırlı iken, bazı çalışmalar bir grup içerisindeki ülkeleri inceleyerek çapraz kesitli araştırmalar sunmuştur. Bu çalışmada da odak noktasını gelişmiş ülkelerin savunma harcamaları oluşturmaktadır.

Gupta, de Mello ve Sharan (2001) 1985-1998 arası dönemde 120 ülkenin savunma harcamalarının nedenlerini deneysel olarak analiz etmişlerdir. Kesit regresyon yöntemleri ile elde edilen bulgulara göre; savunma harcamaları yolsuzluk, yüksek savunma harcaması ve silah alımı ile bağlantılıdır. Bu çalışmada aynı zamanda düşük GSYH, brüt ortaöğretim okullaşma oranları, yüksek şehirleşme oranı, yaş ve komşu ülkelerin savunma harcamaları gibi faktörler savunma harcaması ile ilişkilendirilmiştir.

Mevcut çok ülkeli araştırmalar arasında Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında gelişmekte olan 98 ülkede savunma harcamalarını etkileyen faktörleri inceleyen

Dunne ve Perlo-Freeman'ın (2003a) çalışmaları yer almaktadır. Bu çalışmada değişkenler olarak gayri safi milli hasıla (GSMH), nüfus ve stratejik değişkenler ve diğer ülkelerin askeri harcamaları kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, GSMH'nın savunma harcamaları üzerinde olumsuz bir etkisi varken, demokrasi endeksi ve nüfusun savunma harcaması üzerinde önemli olumsuz etkileri vardır. Sonuçlar ayrıca şunu göstermektedir; soğuk savaş ve soğuk savaş sonrası dönemler arasında yapısal bir değişiklik yoktur. Dunne ve Perlo-Freeman (2003b) aynı veri seti ve farklı tahmin tekniğini kullanarak, rakiplerin savunma harcamalarının bir ülkenin savunma harcamalarını etkilediğini göstermektedir. Bunun yanında güvenlik ağının etkisi ise çok düşük ya da olumsuzdur. Dinamik panel veri modelinde soğuk savaş ile soğuk savaş sonrası dönemler arasında yapısal bir değişiklik gözlemlenmiştir.

Dunne, Nikolaidou ve Mylonidis (2003), 1960-2000 dönemi için Yunanistan, İspanya ve Portekiz'de savunma harcamalarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Bağımsız değişkenler arasında nüfus, GSYH'deki dış ticaretin payı, NATO'daki Avrupa üye devletlerinin ortalama savunma harcaması ve ülkeye özgü değişkenler kullanılmıştır. Araştırmacılar analizlerinde gelirin askeri harcamalar üzerinde önemli bir etkisi olmadığını, ancak Yunanistan ve İspanya'da nüfusun olumsuz bir etkiye neden olduğunu gözlemlemişlerdir. Sonuçlar ayrıca göstermektedir ki; savunma harcamaları üzerinde ticaret dengesinin önemli bir etkisi yoktur, ancak NATO savunma harcamalarının her iki ekonomi üzerinde de olumlu bir etkisi bulunmaktadır. Buna karşılık, Portekiz için gelir katsayısının pozitif ve anlamlı olduğu gözlemlenmiştir.

Dunne, Perlo-Freeman ve Smith (2008) 1981-1997 yılları arasında bir grup gelişmekte olan ülke için savunma harcama verilerinin faktörlerini incelemiştir. Belirledikleri bağımsız değişkenler; ulusal gelir, dışa açıklık, demokrasi endeksi, güvenlik ağı (komşu ülkelerin savunma harcamaları ve güvenliğe etki eden diğer güçler) ve nüfustur. Sonuçlara göre; dışa açıklık savunma harcamaları üzerinde olumlu bir etki gösterirken, milli gelir, demokrasi endeksi, güvenlik ağı ve nüfus savunma harcamaları ile olumsuz yönde ilişkilidir.

Dunne, Perlo-Freeman ve Smith (2011) savunma harcamalarının belirleyicilerini incelerken; kişi başına gelir ve nüfus gibi ekonomik, demografik ve politik/stratejik değişkenleri kullanmışlardır. 1988-2008 döneminde 80 ülkenin verilerini ele alan çalışma hem kesit hem de zaman serisi analizlerini kullanmaktadır. Elde edilen sonuçlar, kişi başına düşen gelirin savunma harcaması üzerinde olumlu etkisi olduğunu ancak nüfusun savunma harcaması üzerinde olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir. Sonuçlar ayrıca demokratik hükümetlerin savunmaya daha az kaynak ayırdığını, rakiplerin daha yüksek savunma harcaması yaptığını ve NATO üyeliğinin savunma harcamalarını artırdığını göstermektedir.

Az sayıda uluslararası çalışmada küreselleşme, savunma harcamalarını etkileyen bir değişken olarak kullanılmıştır. Örneğin Dunne ve Mohammed (1995), 1967–1985 döneminde savunma harcamalarının gerekçelerini ve etkilerini incelemek için 13 Afrika ülkesinin verilerini kullanmıştır. Ele alınan ekonomik değişkenler, kişi başına GSYH, GSYH'deki ticaretin payı, nüfus içindeki silahlı kuvvetlerin oranıdır. Siyasi değişkenler arasında ise askeri hükümet temsilcileri ve savaşların varlığı yer almaktadır. On üç ülke için değişkenlerin ortalama değerlerini kullanan sonuçlara göre; savunma harcaması ile devlet harcamalarının GSYH içindeki payı arasında anlamlı bir pozitif ilişki bulunmaktadır. Ayrıca, sonuçlar daha açık ekonomilerin daha düşük savunma harcaması yaptığını da göstermektedir.

Seigle (2016), 1968-1978 döneminde 36 ülkede savunma harcamalarının gerekçelerini incelemiştir. Sabit etki modeli ve geleneksel ticaret açıklığı endeksi kullanıldığında; bulgular dışa açıklık oranı, reel GSMH ve rakip ülkelerin savunma harcamalarının bir ülkenin savunma harcamaları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

2.1.1.4. Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri

Ekonomik gelişme için gerekli olan istikrarlı politikanın en önemli adımı savunma alanındaki harcamalardır. Öte yandan özel sektöre de açık olan hastane, yol, havalimanı ve köprü gibi altyapılar; halkların çağdaş yetenek ve davranışlar

edinmesine sebebiyet veren beşeri yatırımlar; savunma sektörünün varlığının olmaması halinde özel sektörün temin etmesi gerekli olan giyim, haritalama, yiyecek, meteoroloji gibi mal ile hizmetler savunma harcamalarınca temin edilebilmektedir. Benoit (1973: 2-10)'e göre; savunma alanındaki harcamaların ekonomiye yönelik olumsuz etkileri altyapılar, teknik ve sosyal alandaki gelişme ve ilerlemeler nedeniyle olumlu olmaktadır. Fakat araştırmasında, GSMH içerisindeki savunma giderlerinin payı olarak tarif edilen savunma alanındaki yükte ortaya çıkabilecek bir fazlalaşmanın, özel sektörün büyüme hızı ile yatırımları azaltacağını bildirmiş ve kamu sektörü ile özel sektör karşılaştırmasında özel sektörün daha verimsiz olacağını altını çizerek savunma alanındaki harcamaların ekonomiye olumsuz etkilerini de göz ardı etmemişlerdir.

Savunma alanında yapılan harcamaların etkileri, giderlerin bileşimleriyle ilintilidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin gelişmesine altyapı harcamaları faydalı olmaktadır. Bunun sebebi askeri amaçları gözeterek yapılan birçok altyapı hizmetinin sivil amaçlar çerçevesinde de kullanılıyor olmasıdır. Personel alanındaki harcamalar, çoğunlukla başka kamu personeline yapılan harcamalardan farksız bulunmaktadır. Savunmaya yönelik harcamaların ekonomiyi olumsuz olarak etkilediği savları temel olarak donanım harcamalarını ve başka operasyonel giderleri amaç edinmektedir (Sezgin, 2003: 1). Ülkeler tarafından yapılan savunmaya ilişkin harcamaların ekonomik anlamdaki etkileri devamlı tartışma konusu olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, savunmaya dair harcamaların ve savunma sanayinin ülke ekonomisine etkileri, ana ölçütler açısından değerlendirilerek daha kapsamlı bir bakış açısı ile irdelenmeye çalışılacaktır.

2.1.1.4.1. İstihdama Yönelik Etkileri

Savunma alanındaki harcamalar Sweezy ve Baran'a (1975: 121) göre, talebi canlı tutarak istihdam imkânları meydana getirir ve kapitalist anlamdaki sistemi durgun olmaktan korur. Araştırmalarında İkinci Dünya Savaşı'nın öncesi ve sonrasında kapitalist sistemin durumunu irdeleyen Baran ve Sweezy, ABD'de savunma alanındaki harcamaların önemli bir istihdam meydana getirdiği neticesine

varmışlardır. Aynı donelerden faydalanan Chester ise, ABD'yi inceleme dışı bıraktığı araştırmasında, savunma giderleri ile istihdam arasında rasyonel bir ilişkinin bulunmadığı neticesine ulaşmıştır. İleri teknoloji kullanımı savunma sanayinin başta gelen niteliklerinden bir tanesidir. Bu özelliklerinden dolayı savunma sanayi alanında çalışma yapan firmaların yoğun biçimde üretim yapmaları ve istihdam ettikleri işgücünün de vasıflı işgücü olmaları oldukça doğaldır (Uçar, 2003: 48).

Savunma sanayinin ortaya koyacağı istihdam olanakları aynı anda üretilecek olan silahların çeşidine de bağlı olmaktadır (Şimşek, 1997: 197-198). Çelik (1999: 94), Türkiye üzerine yaptığı analizde 1980-1995 döneminde savunma giderleri ve işsizlik arasındaki ilişkinin zıt yönlü olduğunu belirtmiştir. Çelik, bu sonuçla birlikte savunma alanındaki harcamaların istihdama etkisinin zannedildiği kadar fazla olmadığını da iddia etmiştir. Bu konuyla alakalı olarak Okur (1992: 80), savunmayı meydana getiren deniz, kara ve hava kuvvetlerine ait fabrikalarda sivil personellerin istihdam edildiğini, bu durumun da işsizliği düşürücü bir etkisi olduğunu ifade etmiştir.

Savunmaya yönelik sanayideki istihdam kapasitesinin artırılmasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) gereksinimleri sebebiyle iç pazara yönlendirilen alımlar haricinde, elde edilmiş olan kapasite kapsamında, off-set sözleşmelerinden de faydalanılarak yapılan ihracat da, zamanla artış gösteren düzeyde etki sağlamaktadır. Ayrıca son zamanlarda savunma sanayisinde faaliyet gösteren işletmelerin sayısındaki artışlara bağlı olarak sektördeki vasıflı elemanların istihdamında da süratli bir yükseliş gözlenmiştir. Yeni kurulmakta olan savunma sanayisi teşekkülleri yeni iş imkânları oluşturmayı sürdürmektedir (Zekey, 1999: 30).

Savunma sanayisinin meydana getireceği istihdam imkanları, sanayinin başka birtakım yatırımlarına göre alternatif yatırım imkânları bakımından değerlendirme yapıldığında, az istihdam imkanı oluşturacağı gözlenmektedir. ABD Çalışma Örgütüncü yapılmış olan bir çalışma neticesinde, eğitim ve sağlık alanındaki yatırımlarla kıyaslandığında, savunma alanındaki harcamaların daha az istihdam imkanı sağladığı tespit edilmiştir (Çınar, 2002: 64).

2.1.1.4.2. Ödemeler Dengesine Yönelik Etkileri

Savunma harcamaları bütçe gelirleri üzerinde baskı oluşturarak, devletin borçlanma ihtiyacını arttırması ve bu ihtiyacın özellikle dış kaynaklardan temin edilmesiyle meydana gelen dolaylı etki bunlardan birincisidir. İkinci olarak ise savunma alanındaki harcamaların ithalat ağırlıklı olduğu düşüncesi ve ülkelerin silah ithal ettiği, bu kapsamda gerekli olan ödemelerin dış kaynaklarla karşılandığı durumlarda meydana gelen direkt etkilenmedir (Karagöl, 2005: 117-118).

Chan (1985: 403-434)'ın belirttiği üzere gelişmekte olan ülkelerdeki askeri kapsamda yapılan harcamalar, diğer kamu giderlerine kıyasla çok daha fazla ithalat yönlüdür. Bu sebepten dolayıdır ki, askeri amaçla yapılmakta olan giderlerin ödemeler dengesi üstündeki etkisi olumsuz yönlü olmaktadır. Bu sebeple gelişmekte olan ülkeler, gerçekleştirecekleri ithalatın ülkelerin ödemeler dengesi üstündeki negatif etkisini en az seviyeye düşürmek için telafi eden eylem uygulamasını gerçekleştirmektedirler.

Türkiye de, modernize programı çerçevesinde gerçekleştirdiği silah teçhizatı yenileme çalışmalarının belli bir kısmını yurtiçinden, önemli bir kısmını yurtdışından ithal ederek, öte yandan yurtiçinde yapılan üretim girdilerini de önemli ölçüde yurtdışından temin etmektedir. TSK'nın donanım, silah ve yedek parça ihtiyacının karşılanması için son 8 yıllık dönemde yerli tedarikte ilerlemeler kaydedilmiş ve %38 olan yerli karşılama oranı %66'a ulaşmıştır (TÜDEP, 2019).

Türkiye'nin milli savunmasını meydana getirmek için ihtiyaç gördüğü silah donanımlarını temin etme ve bunları kullanabilme alanındaki gayretleri silahlı kuvvetlerin modernize edilmesine ve ekonomik kalkınmaya olumlu yönde etki oluştururken, bir diğer yönden de ithalatın fazlalaşması ve karşılığının genellikle peşin olarak ödenmesi ülkeyi ödemeler dengesi açısından olumsuz bir yöne ve siyasal açıdan bağımlı olmaya zorlamaktadır (Michael, 1976: 483). Fakat Sezgin'in

1979-2000 yılları kapsamında yapmış olduğu deneysel analiz, ülkemizde savunma alanındaki harcamalar ile dış açık arasındaki ilişkinin kesin olmadığı sonucunu ortaya konulmuştur (Sezgin, 2004: 199).

Savunma sanayisi, ödemeler dengesi bakımından kısa ve uzun vadede değişik etkilere sahiptir. Savunma sanayi alanına yapılacak olan yatırımlar, kısa vadede üretim ile AR-GE işletmelerinin oluşturulması ve verimli bir biçimde işler duruma gelene kadar geçecek olan zaman dilimi içinde ödemeler dengesi üstünde büyük baskı ortaya çıkarır. Uzun vadedeyse savunma sanayi alanında ödemeler dengesi üstündeki etkisi genelde olumludur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yapılmış olan çalışmalar, ilk başta dövize fazla gereksinim oluşturan yatırımların, takip eden senelerde, ilk senelerin tersine ülkedeki döviz açıklarını kapatmada faydalı durumda olduklarını ortaya koymuştur (Şimşek, 1989: 195).

2.1.1.4.3. Enflasyona Yönelik Etkileri

Savunma alanındaki harcamalar ile enflasyon arasındaki ilişkiyi irdeleyen araştırmaların sonucunda iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. İlk görüşe göre savunmaya yönelik harcamaların enflasyonu doğrudan etki altına aldığını düşünülürken, diğer görüş, değişkenler arasında bağlantı olmadığını savunmaktadır. Bu değişkenler arasındaki ilişkiyi Türkiye için 1980-1995 senelerine ait verilerle irdeleyen Çelik (1999), savunma harcamalarıyla enflasyon arasında negatif bir ilişki olduğunu, fakat bu ilişkinin anlamlı olmadığını ve Türkiye’de fiyatların artışında savunmaya dair harcamaların diğer unsurlarla beraber etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Erdem (1997) ise, Türkiye’de askeri alandaki harcamalar ile enflasyon arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Erdem’e göre askeri harcamalardaki bir yükseliş, diğer kamu giderlerinde bir düşüşe sebep olmakta ve savunma harcamalarının büyük bir bölümü de ithalat vasıtasıyla yurtdışına aktığından, içerideki talebi azaltıcı bir etki meydana getirmektedir. Bu hususta oluşan bir etki de, enflasyonun düşmesine sebep olacaktır. Benoit (1978) savunmaya yönelik harcamaların ekonomide az da olsa enflasyona sebep olduğunu ve bunun

savunma harcamalarının yarattığı talep artışlarından kaynaklandığını belirtmiştir (Benoit, 1978: 271-280).

Savunma harcamalarındaki büyük ve ani bir yükseliş, ekonomide talep artışına sebep olabilir. Hatta işsizliğin çok ve ekonomideki genel talebin de az olduğu zamanlarda dahi askeri alanda yapılan harcamalardaki ani artış enflasyonist darboğazlara neden olabilmektedir. Bu durum, özellikle gelişmeye başlayan ülkelerde, yeni savunma harcamalarını içeren programlar için gereken özel vasıflı işgücündeki ve malzemelerdeki eksiklikten oluşabilmektedir (Şimşek, 1989: 199).

Askeri alandaki giderlerin enflasyona sebep olan bir başka tarafı da silah üretim çalışmalarının vergilere ve bütçe açıklarına yönelik etkilerinden kaynaklanmaktadır. Ülkelerin gittikçe fazlalaşan silahlanma sistemlerinin ve silah programlarının maliyetleri, devletlerin vergileri arttırmalarıyla temin edilmektedir. Diğer yönden bütçe açıklarında, askeri alandaki harcamaların etkisi vardır. Bütçeye dair açıkların finansman vasıtasıyla kapatılması ile silahlanma programları sebebiyle yükselen vergiler, enflasyonist yöndeki ilerleyişi hızlandıracaktır (Zekey, 1999: 15). Bunlara rağmen, eğer silah üretimi ile başka malların üretimleri aralarında bir denge oluşturulur ve üretilmiş olan silahlar başka ülkelere satılabilir ise, enflasyon açısından baskı azalmış olacaktır. Ancak ihracat imkanı olmadığı süre boyunca üretim faktörlerinin silah üretimlerine yönlendirilmesiyle, ekonomi alanında var olan talep gittikçe yükselen toplam arz karşılık veremeyecektir. Bunun neticesiyse, enflasyon ile mevcut hayat standardının azalması anlamına gelecektir (Çınar, 2002: 65).

2.1.1.4.4. Kaynak Dağılımına Yönelik Etkileri

Savunmanın tüketmiş olduğu kaynaklar ekseriyetle ölçülebilir durumdaki kaynaklardır. Örneğin, ekonomik çalışmalarda kullanılan her çeşit endüstriyel fabrika ile donanımı da içeren sermaye donanımı, muhtelif mallar, toprak, hammaddeler, her nevi enerji ile işgücünü içermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde savunma alanındaki harcamaların büyük bir bölümünü meydana getiren silah alımı

ve silah üretimi çalışmalarının, ekonomiye pozitif ve negatif yönlerdeki etkisinden söz edilmektedir. Yeni yatırımlara dair uyarımın yapılması ve atıl olan kaynakların harekete geçirilmesi, savunma sanayinin gelişmekte olan ülkelerde başlıca olumlu etkisidir (Çınar, 2002: 54-55).

Gelişmekte olan ülkelerde de, savaş gücünü arttırıcı akıllı bir planlamayla uygulanan askeri hedefli yatırımların kaynakları en uygun biçimde kullanımına hizmet edeceği gibi yeni teknolojilerin ekonomilere kazanımını sağlayarak ekonomik gelişmelere katkı sağlayabilecektir. Fakat bu olumlu neticenin sağlanması, söz konusu olan yatırımların ekonomi alanındaki alternatif yatırım içerisindeki öncelik sırasına uygun olma derecesinde gerçekleşecektir. Aksi halde, bir yönden kaynakların ekonomik açıdan amaçlara uygun olarak uygun değerinde kullanımı gerçekleştirilememiş ve başka sanayi kolları ile işbirliği olanakları azalmış olacaktır. Bu olumsuz durumlar, ekonomik kalkınmanın yavaşlamasına sebep olurken diğer yönden savunma sanayinin gelişimine de engel teşkil edecektir (Şimşek, 1989: 187-189).

2.1.1.4.5. Araştırma-Geliştirme ve Teknolojik Gelişmeye Yönelik Etkileri

Teknolojik gelişmeler ve AR-GE kapasiteleri, ekonomik anlamda kalkınmanın en önemli göstergelerindedir. Buna karşılık Türkiye'nin ekonomik kalkınma aşamasında yeni atılımlar ortaya koyabilmesine engel olan ve Türkiye'yi dışa bağımlı kılan en önemli unsurlardan biri de, teknolojiyi üretecek yeterli bir AR-GE kapasitesinin meydana gelmemesi ve bunun sebep olduğu teknoloji açığıdır (Hima, 1997: 51).

Savunma sanayi alanındaki kuruluşların başarılı olabilmesi amacıyla varlıklarını zaman içerisinde devam ettirebilmelerine olanak verecek araştırma ve geliştirme birimlerine sahip olması gerekli olmaktadır. Bu birimler vesilesiyle gelişmekte olan ülkeler, günlük yaşadıkları ürün geliştirme ve teknolojik adaptasyon mevzularında ilerleme kaydedebileceklerdir. Fakat AR-GE faaliyetleri son derece maliyetlidir. Bu sebeple AR-GE faaliyetlerinin etkin biçimde yürütülebilmesi için

öncelikli unsur, uygulamaya dair çalışmalara destek sağlanması ve bu amaçla gerçekçi olan yatırımlara ulaşılmasıdır (Ergin, 1991: 38-40).

Savunma sanayinin gelişmesiyle hız kazanacağı öngörülen AR-GE çalışmalarının ekonomi alanına sağlayacağı katkıları şu şekilde sıralayabiliriz (Şimşek, 1989: 193-194):

- Kaynakların daha etkin bir biçimde kullanılması,
- Beyin göçünün engellenmesi ve araştıran insan gücünden faydalanılması,
- Üretim, standardizasyon ve kalite artışlarının gerçekleştirilmesi,
- Yeni teknolojik malların kullanımının yaygın hale gelmesiyle yeni plasman ile birlikte mevcut olan kapasitenin daha etkili olarak kullanılabilmesi,
- Dış piyasadaki rekabet gücü ile ihracat olanaklarının yükselmesi.

Bununla beraber savunmaya dair AR-GE çalışmalarıyla elde edilmiş olan teknolojilerin tümü, sosyal ve ekonomik yapılarda kullanılmaya uygun olmamaktadır. Çünkü silah üretimlerinde kullanılmakta olan teknolojilerden bir kısmının, özellik açısından ekonominin diğer kesimlerindeki teknolojilerden epeyce farklılık arz etmeleri sebebiyle başka alanlarda gerçekleştirilebilecek olanakları çok azdır veya yoktur. Başka yönden, yeni geliştirilmekte olan savunma teknolojilerinin genellikle güvenlik gereksinimi sebebiyle başka sanayi bölümlerine aktarılma zamanı ertelenmektedir (Çınar, 2002: 60).

2.1.1.4.6. Sanayileşmeye Yönelik Etkileri

Dünya genelindeki gelişmiş ülkeler incelendiğinde, gelişmişlik seviyelerindeki ana faktörünün sanayileşme olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dünyada gelişmiş olarak kabul edilen ülkelerin endüstriyel anlamda geçmişleri incelendiğinde de savunma sanayinin söz konusu ülkelerin gelişmişliğinde hatırı

sayılır bir paya sahip olduğu gözlenmektedir. Örnek verilecek olunursa, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Hitler Almanya'sında, savunma sanayi alanındaki yatırımlarla işgücü ve diğer atıl durumdaki kaynaklardan faydalanılmaya başlanması ve diğer sanayi dallarının da işler duruma getirilerek geliştirildiği tespit edilmiştir. Aynı biçimde Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmiş olan Batılı ülkeleri yakalamasında, özer sektör kaynaklı savunma sanayi çalışmalarının önemli bir katkısı olmuştur (Ergin, 1991: 30-31).

Savunma sanayi alanında yapılan yatırımların ülke sanayisine yapmış olduğu katkılar şu şekildedir (Zekey, 1999: 10-11):

- Ara ve yatırım mallarının endüstrilerini geliştirme kapsamında olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Silah sistemlerinin bünyesinde büyük küçük pek çok parça vardır. Bu parçaların üretiminin yapılması, hem imalat sanayisinin teknolojisini geliştirmiş olacak ve aynı zamanda önceden de ifade edildiği gibi yatırım ve ara malların endüstrilerine pozitif anlamda faydalar sağlayacaktır.
- Savunma sanayi, ülkelerin hâlihazırda bulunmayan sanayi alanlarının tesis edilmesini ve yan sanayinin gelişmesine hız kazandıracaktır. Diğer taraftan, silah sistemlerinin binlerce parçadan ve pek çok alt sistemlerden meydana gelmesi, söz konusu parçaların üretilmesi aşamasında da çok sayıda işletmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sayede, uyarılmış olan bütün yeni sanayi kollarının ülkenin genel sanayi yapısına eklenmesiyle birlikte, genel sanayileşme seviyesi gelişim kaydedecektir.
- Sanayi işletmeleriyle ortaklığı neticesinde girdi talebi fazlalaşacak, böylelikle atıl kapasite ile para desteği zorluklarının biraz da olsa giderilmesi sağlanacaktır.
- Parça ve malzeme sağlanmasında, kalite ve standardizasyon açısından hızlı reaksiyon veriyor olması ve aynı şekilde yeterli nitelikte malzeme elde edebilmek için yeni teknolojileri yan sanayiye

aktarması, ülkemizin sanayi ürünlerinin kalite ve standardizasyonlarının artışında kilit role sahip olacaktır.

- Kalifiye işgücünden savunma sanayi alanında yoğun olarak faydalanılmaktadır. Böylelikle vasıflı işgücü elde edilecektir. Tesisler ve performansları gelişip ilerleyecektir.

Savunma sanayi, bu pozitif etkilerinin dışında bir takım olumsuz değişikliklere de sebep olmaktadır. Bu olumsuz etkilerin en önemlileri şunlardır:

- Kıt pazar olanakları sebebiyle özel kesimde çok fazla kullanılmayan birtakım ürünleri üreten endüstri alanlarının büyümesiyle beraber çarpık endüstri sistemlerinin meydana gelmesi ve kaynakların boşa harcanmasına sebep olması olasılığı da bulunmaktadır (Hima, 1997: 52).
- Savunma sanayinin bir kısım kollarında uzmanlık geliştirilen işgücünün, farklı kollarda kullanılma olanakları kısıtlıdır veya hiç yoktur (Çınar, 2002).
- Bazı savunma sanayi dallarının sivil üretime dönüşüm olanaklarının kısıtlı ya da olanaksız olması önemlidir. Çünkü dönüşüm olanaklarının kısıtlı olduğu ya da hiç olmadığı hallerde savunma sanayi olarak inşa edilmiş binaların, kurumların ve tesis edilmiş olan üretim kapasitelerinin kalkınma için gerekli olduğu gibi kullanılamaması kaynakların israfı gibi bir etki meydana getirir (Çınar, 2002: 57).

2.1.1.5. Savunma Harcamaları ve Büyüme İlişkisi

İktisat literatüründe savunma alanındaki harcamaların, ekonomik büyümeye olan etkisi hakkında iki görüş vardır. Bunlardan ilki, savunmaya yönelik harcamaların ekonomik büyümeye katkı sağlayacağını kabul ederken, diğeri ise savunmaya ayrılmış olan kaynakların, savunma dışında değerlendirildiğinde daha çok pozitif dışsallık meydana getireceğini kabul etmektedir. Özel yatırım ile tüketim,

sosyal güvence programları ve kamu altyapıları oluşturmak için yapılmış olan harcamalar, ekonomilerde oldukça olumlu etkiler meydana getirecektir (Gökbunar ve Yanıkkaya, 2004: 161). Açıklanan bu farklı yaklaşımlar temelde talep ve arz yanlı olan kurallar çerçevesinde konuyu ele almaktadır (Görkem ve Işık, 2008: 406).

Savunma harcamalarının ülke ekonomilerini nasıl şekillendirdiğini tespit etmek maksadıyla yapılacak olan incelemelerde gerek arz yanlı etkilerin gerekse talep yanlı etkilerin dikkate alınması gerekir (Sezgin, 2001: 71). Literatürde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki sağladığını destekleyen fikir Askeri Keynesyen Yaklaşım, negatif etki sağladığını destekleyen fikir ise Neo-Klasik İktisadi Yaklaşım biçiminde isimlendirilmiştir (Yıldırım, Sezgin ve Öcal, 2005: 283-284).

2.1.1.5.1. Askeri Keynesyen Yaklaşım

Askeri Keynesyen Yaklaşım, savunma harcamalarının ekonomik büyümeye pozitif yönde etki ettiğini destekleyen görüştür. Bu fikre göre savunma harcamalarının sebep olacağı çarpan etkisi tüketimin artmasını sağlamaktadır. Buna ilave olarak savunmada görevli personelin fazlalaşmasıyla istihdam düzeyi pozitif yönde artacak, savunma sanayinin gelişmesi sonucunda artan Ar-Ge harcamaları ve diğer yatırımlar ekonomideki var olan teknolojileri geliştirecektir. Bu sebeple bu fikre göre savunma harcamaları ekonomik büyümeyi olumlu biçimde etkilemektedir (Esgin, 2010: 32).

- Savunma endüstrisi, ülke ekonomisindeki farklı sektörlere yönelik olarak pozitif dışsallık meydana getirmektedir. Bu dışsallıklar, askeri personellerin eğitimi, altyapının oluşumu, askeri Ar-Ge vasıtasıyla artan teknolojik metotların yanı sıra modernizasyon, disiplin ve istikrar meydana getirmektedir. Bilhassa askeri kapsamdaki Ar-Ge çalışmaları neticesinde tüm toplumun faydalandığı yeni teknolojiler önem taşımaktadır. Gerek elektronik gerekse ulaşım kapsamında sağlanan yeniliklerin tamamına yakını öncelikle savunma endüstrisi kapsamında kullanılmıştır (Nadaroğlu, 1985: 184-185).

- Silah üretimi gerçekleştiren ülkeler, ürettikleri bu silahlar sayesinde elde ettikleri teknolojiyi geri besleme yoluyla ilgili endüstrilere iletebileceklerdir (Değer ve Sen, 1995: 280).

- Sanayileşmiş olan ülkelerde barış zamanlarında meydana gelebilecek efektif talep kıtlığı sebebiyle üretim alanında dengesizlikler gözlenmektedir. Bu zamanlarda savunma harcamaları efektif talebi artırarak ekonomiyi canlı hale getirmektedir (Eshag, 1983: 87).

- Savunma harcamaları, ekonomideki aşırı derecede büyümenin kontrol edilmesini sağlamaktadır. Hükümet, savunma harcamalarını kontrol altına alarak bunları ekonomideki devamlılığı sağlamak amacıyla kullanmaktadır (Zengin, 2010: 92).

2.1.1.5.2. Neo-Klasik Yaklaşım

Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğu fikrine dayanan Neo-Klasik İktisadi yaklaşım şu temellerden oluşmaktadır:

- Savunma alanlarındaki Ar-Ge çalışmaları neticesinde yapılan buluşlar yalnızca kamu için kullanılabilir ve kamu için pazarlanabilir özellikte olursa bu çalışmaların meydana getireceği pozitif etki daha az olacaktır (Zengin, 2010: 93).

- Kıt kaynaklar, savunma harcamaları nedeniyle beşeri sermaye birikimi ile üretimi artıran yatırımlardan uzaklaşmaktadır. Bu sebeple savunma harcamaları, ekonomik büyümenin artmasına katkı sağlayan kalkınma projeleri için ayrılması gereken fonların farklı kollara aktarılmasını gerçekleştirebilmektedir (Looney, 1994: 36).

- Eğer savunma harcamaları silah üretimini de içinde barındırıyorsa ithal ikameci politikalar kuvvetlenir. Bu da tarım sektörünün ve ihracatın gelişimine engel olmaktadır. Bu şekildeki bir strateji, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, ülkenin ekonomik olarak kalkınmasını olumsuz yönde etki altına almaktadır (Değer ve Sen, 1995: 296).

2.1.2. Dünyada ve Türkiye’de Savunma Harcamaları

2017’deki rakamlarla dünya çapında gerçekleştirilen askerî harcamaların 1.739 trilyon ABD doları seviyesinde olduğu gözlenmektedir. Bu rakamlar, 2016 yılına oranla % 2,64; 2000 yılına oranla ise yaklaşık % 40 civarında bir artışa karşılık gelmektedir. Söz konusu durum, 2017 yılında küresel gayri safi yurtiçi hasılanın yaklaşık olarak % 1,9’unun savunma harcamaları için kullanıldığını; bütün dünyada kişi başına düşen yıllık savunma harcamasının ise yaklaşık 299 ABD doları olduğu bilgisini ortaya koymaktadır. Uluslararası boyutlarda hissedilen ekonomik krizler dahi ülkelerin savunma harcamalarını düşürmesine neden olmamaktadır (SIPRI, 2018a).

Dünyanın büyük bölümünün ciddi derecede bir yoksulluk, hatta açlık problemiyle karşı karşıya olduğu bir süreçte savunma harcamalarının büyüklüğü tüm ülkelerin güvenlik paradigmasını gözden geçirilmesinin gerekli olduğunu göstermektedir (Durgun ve Timur, 2017: 127).

Küresel ölçekli savunmaya yönelik harcamaların önemli bir bölümünü ABD tek başına gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda savunma harcamaları için ABD 609 milyar dolar bütçe ayırmaktadır. Bu miktar dünya genelinin tamamının yüzde 36’sını ifade etmektedir. Soğuk Savaş’ın akabinde ABD başta olmak üzere çok sayıda ülkenin savunma harcamalarında büyük seviyede düşüş meydana gelmiştir. Örnek olarak SIPRI istatistiklerine göre 1990’da ABD’de savunma harcamalarının GSYH’ye oranı % 5,3 civarındayken 2000’e kadar olan on yıllık zaman zarfında orantılı bir biçimde azalmış ve 2000 yılında % 3,1’e gerilemiştir. Fakat 11 Eylül

Olayları bu eğilimin aksine dönmesi yönünde bir etki ortaya çıkarmıştır (Üçler, 2017: 162).

11 Eylül'den sonra ABD'de ulusal güvenlik ve dış tehdit algılarının değişmesiyle birlikte savunma harcamaları, 2009 yılında GSYH'ye göre % 4,7 seviyesine çıkmıştır (SIPRI, 2011). ABD haricinde Fransa, Çin ve İngiltere gibi ülkeler savunma harcamaları hususunda başı çekmekte, harcamalarını her yıl önemli derecede arttırmaktadır. Bir diğer açıdan bakıldığında, 2010 yılında, en fazla savunma harcaması yapan ilk 10 ülke, dünya ölçeğinde 1.630 trilyon dolar olarak gerçekleşen harcamaların % 75'ini karşılamaktadır (Şişman, 2017: 227).

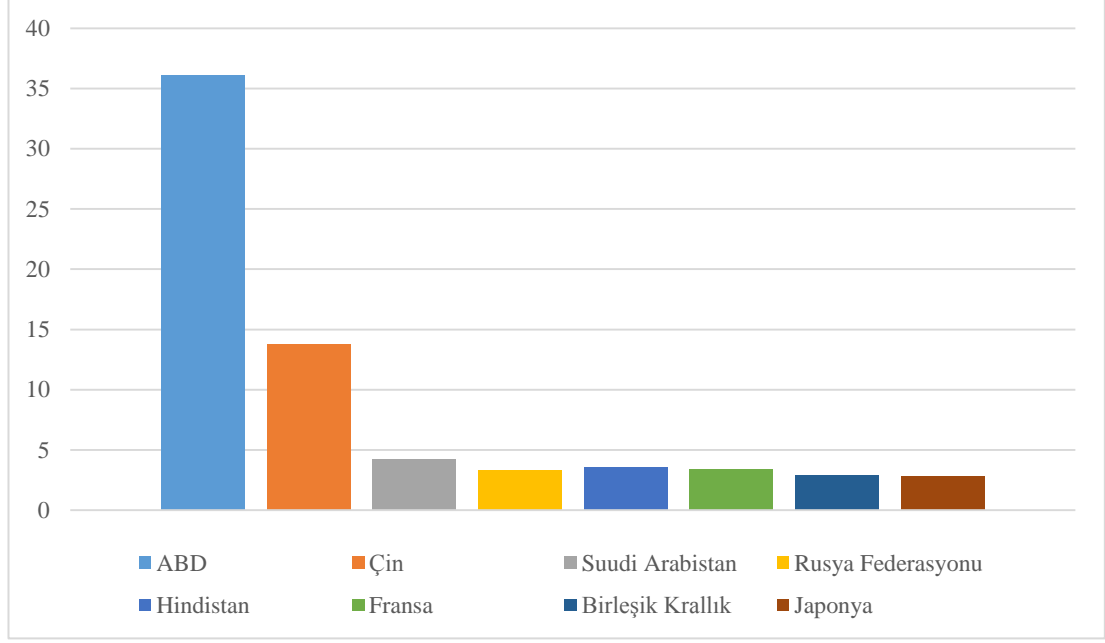
Tablo 1. 2017'de En Fazla Askeri Harcama Yapan 15 Ülke

2016 Sıralaması	2017 Sıralaması	Ülke	Toplam Harcama (2017, milyon \$)
1	1	ABD	597.178
2	2	Çin	228.173
4	3	Suudi Arabistan	69.521
3	4	Rusya Federasyonu	59.757
6	5	Hindistan	56.287
5	6	Fransa	55.327
7	7	Birleşik Krallık	48.383
8	8	Japonya	46.556
9	9	Almanya	43.023
10	10	Güney Kore	37.560
13	11	Brezilya	28.417
11	12	İtalya	26.102
12	13	Avustralya	25.751
14	14	Kanada	19.837
15	15	Türkiye	19.580
İlk 15 Toplam			1.361.453
Dünya Geneli Toplam			1.655.966

Kaynak: (SIPRI, 2017)

Tablo 1’de de görüldüğü gibi, 2016 yılında ise en fazla askeri harcama yapan ülke Amerika olmuştur. Amerika’yı Çin, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan ve

Hindistan izlemektedir. 2017 yılında da yine en fazla askeri harcama yapan ülke 597.178 milyon dolarla Amerika ve ikinci ülke Çin iken, Suudi Arabistan Rusya Federasyonu'nu geçmiş ve üçüncü sırada yer almıştır. Türkiye ise 2016 ve 2017 yıllarında 15. Sırada yer almaktadır.

Grafik 1. 2017'de En Yüksek Harcamaları Yapan 8 Ülkenin Askeri Harcama Payı

Kaynak: (SIPRI, 2017)

Savunma harcamaları geçmişten günümüze tüm dünya ülkeleri için yükselen bir trend izlemektedir. Son yıllarda gelişmekte olan ülkelerin savunma harcamaları gelişmiş ülkelere göre belirgin bir ivme kazanmıştır. Ortadoğu'nun gerilimli atmosferinde caydırıcı güç potansiyeline erişmek isteyen ve Çin, Hindistan gibi ekonomideki yükselişlerini askeri anlamda taçlandırılan ülkeler bu durumun başlıca sebebidir. Brezilya ve Kolombiya gibi ülkelerde de sosyalist hükümetlerin savunmaya, geçmiş zamanlara oranla daha fazla bir bütçe ayırdıkları dikkat çekmektedir. Savunmaya dair harcamalar mutlak rakamsal açıdan ele alındığı zaman küresel çapta ilk on beşte olan devletlerden çoğunluğun gelişmiş, demokratik ülkeler olduğu görülmektedir. Fakat sözü edilen devletlerin ekonomilerinin dünyadaki başka devletlere nazaran çok daha yüksek olduğu ortadadır. Bu açıdan, en az harcamaların

rakamsal değerlerinden ziyade, GSYH içerisindeki oransal payına göre bakılması gerekir (Grimmett, 2010).

ABD dışında genellikle sanayileşmiş ülkelerin savunma alanındaki giderlerinin GSYH’de % 1,5 - 2 noktasında bir yerde bulunduğu gözlenmektedir. Buna karşın, mutlak rakam olarak diğerlerine kıyasla daha az miktarda harcama yapılmış izlenimi olsa dahi gelişmekte olan ülkelerde harcamaların GSYH’ye oranı çok daha fazladır. Bundan dolayı bu türlü harcamaların ekonomilere olumsuz etkisi kendisini daha fazla ortaya koymaktadır. Özellikle 11 Eylül olayları akabinde ABD’de görülen güvenlik paranoyasının bu ülkece gerçekleştirilen savunma harcamalarının önemli derecede artmasına sebep olduğu açıkça gözlenmektedir. Nitekim ABD Başkanı Barack Obama, seçim kampanyası sürecinde George W. Bush tarafından ülke bütçesi içerisinde ağırlığın savunmaya yönelik olarak verilmesine karşı olduğunu net bir biçimde ifade etmiştir. Fakat Nobel Barış dln almıŐ Başkan’ın görevde olduğu ilk iki yılda bu durumun aksine çevrilmesi yönünde herhangi bir eğilimi gözlenmemiŐtir (Grimmett, 2010).

Bir diğer açıdan savunma alanındaki harcamaları yüksek derecede seyreden çoğu ülkenin ABD ile benzer türden kaygıların etkisiyle davranıŐlarını sergiledikleri rahatlıkla ifade edilebilir. Bilhassa çok sayıda yoğun çatıŐmanın yaŐandığı bir yer olarak, Ortadoğu’da yer alan ülkeler, kaynaklarının önemli bir bölümünü savunmaya ayırmaktan çekinmemektedirler. Bunun yanında ABD, dünyanın en büyük savunma alanı tedarikçisidir. ABD, savunma gereksinimlerini ciddi oranda ülke içerisinden temin etmektedir. Öte yandan ABD, 2017 rakamlarına göre % 34 pazar payı ile çok sayıda ülkeye silah sistemleri ve teknolojileri ihracatı yapan ülkeler arasında ilk sıradadır. ABD’yi % 22 ile Rusya takip etmektedir. nc sıradaki Fransa’nın pazar payı ise % 6,7’dir (SIPRI, 2018a). ABD, Soğuk Savaş zamanlarında İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya gibi NATO lkeleri içerisinde, diğer ülkelere silah satıŐı gerçekleŐtirilmiŐ olmasına karşın 1990’lardan sonra bu iŐbirlikleri oldukça gerilemiştir (Grimmett, 2010).

Ülkemizin savunma sektöründe, 2008-2017 periyodunda belli başlı tedarikçileri ABD, Güney Kore, İsrail ve Almanya'dır. Suudi Arabistan geliştirmekte olan ülkeler içerisinde en çok savunma sanayi ürününü ithal eden ülkedir. Bunu Hindistan ve Mısır takip etmektedir. Bu anlamda en çok silah ithalatı yapan ilk on sıradaki ülkeden üçünün Ortadoğu ülkesi oldukları gözlenmektedir (Suudi Arabistan, Mısır ve Irak).

Tablo 2. Ortadoğu'da Savunma Harcamaları (2017, milyon dolar)

Lübnan	İsrail	Mısır	Ürdün	Irak	İran	Bahreyn	Umman	Suudi Arabistan
2.4	16.5	2.8	1.9	7.4	14.5	1.4	8.7	69.4

Kaynak: (SIPRI, 2017)

Görüldüğü gibi savunmaya yönelik harcamalar gelişmiş demokratik bir ülke olsun ya da olmasın bütün ülkelerde bütçenin en mühim kalemlerinden birisini meydana getirmektedir. Bu açıdan, devletler içerisindeki en belirgin farklılık, bahsi geçen bütçenin meydana getirilmesinde ve harcamaların takip edilmesinde demokratik metotların gerçekleştirilmesinde belirir. Demokratik olan ülkeler, vatandaşlarının vergileri sayesinde finanse edilen bu yönlü gider kalemlerinin takibinde belli standartlar ortaya koymuşlardır. Bu açıdan, hem bütçenin hazır hale getirilmesi hem de harcamaların takibi sürecinde siyasilerin devamlı bunun takipçisi olmaları gerekmektedir. Ordu üzerinde siyasetçilerce tam olarak bir kontrol, savunma harcamalarına ayrılan rakamların ülkenin başka gereksinimleri de göz önünde tutarak tespit edilmesiyle kurulabilmektedir. Bu açıdan, bütçenin hazırlanması ve harcanması sürecinde siyasilerin sorumluluk üstlenmeleri önem taşımaktadır (Görkem ve Işık, 2008).

Türkiye'nin savunmaya yönelik harcamaları, gerek gider kalemleri gerekse bunları uygulayan ekipler tarafından çok karışık bir görünüm oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, genel bütçe içinde bulunan Millî Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel

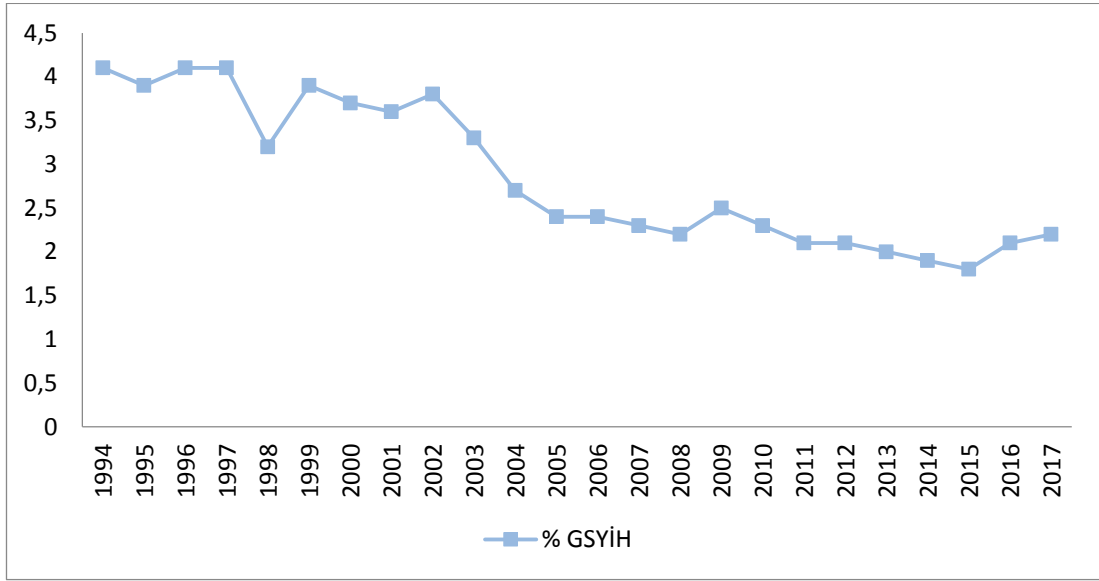
Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı gibi kurumlara ek olarak özel bütçeli Savunma Sanayi Destekleme Fonu (SSDF) ve Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV), ülkenin savunma alanındaki harcamalarını yapmaktadır.

Örtülü ödeneklerden savunmaya ayrılmış olan harcama miktarlarını da tam anlamıyla belirlemenin olanaksız olduğu ifade edilebilir. Bu noktada ironi olarak değerlendirilebilecek durumlardan birisi, Türkiye'nin değişik kurumlar aracılığıyla yürütmüş olduğu savunma harcamalarının miktarları hususunda, aynı başka askerî durumlarda görüldüğü şekilde, ilişkili resmî kurumların halkı bilgilendirme bakımından epeyce isteksiz bir davranış sergilemeleri, buna karşın bu bilgilerin uluslararası kaynaklardan rahat bir şekilde karşılanmasıdır (Taş, Örnek ve Aksoğan, 2013: 672).

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) ve Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (IISS) gibi düşünce kuruluşları, tüm devletlerin savunma alanı harcamalarını mukayeseli biçimde her yıl yayınlamaktadır. Ayrıca NATO ve Dünya Bankası gibi uluslararası anlamdaki kuruluşlar da ülkelere savunmaya ayrılmış olan harcama rakamlarını düzenli biçimde açıklamaktadırlar. Bu anlamda, bütçe içinde bulunan veya konvansiyonel olarak silah ticareti amacıyla harcanmış olan rakamlara bahsi geçen kaynaklardan kolay bir şekilde erişilebilmektedir. Fakat izlenen metodun farklılaşmasından dolayı SIPRI ve NATO açıklamalarını temel alan IISS (Military Balance) verilerinde farklılıklar görülebilmektedir (Durgun ve Timur, 2017: 127).

Örnek olarak Türkiye'de 2008 yılında savunma harcamalarının GSYH'ye oranı, SIPRI tarafından % 2,2; NATO verilerinden hareketle IISS tarafından ise % 1,85 biçiminde ortaya konulmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasının sebeplerinden biri SIPRI'nin büyük ihtimalle NATO verilerinin içinde bulunmayan Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı gibi AR-GE harcamalarını da hesaplama katmış olmaları, çok faktörü içine alan bir metod benimsemeleridir (Görkem ve Işık, 2008).

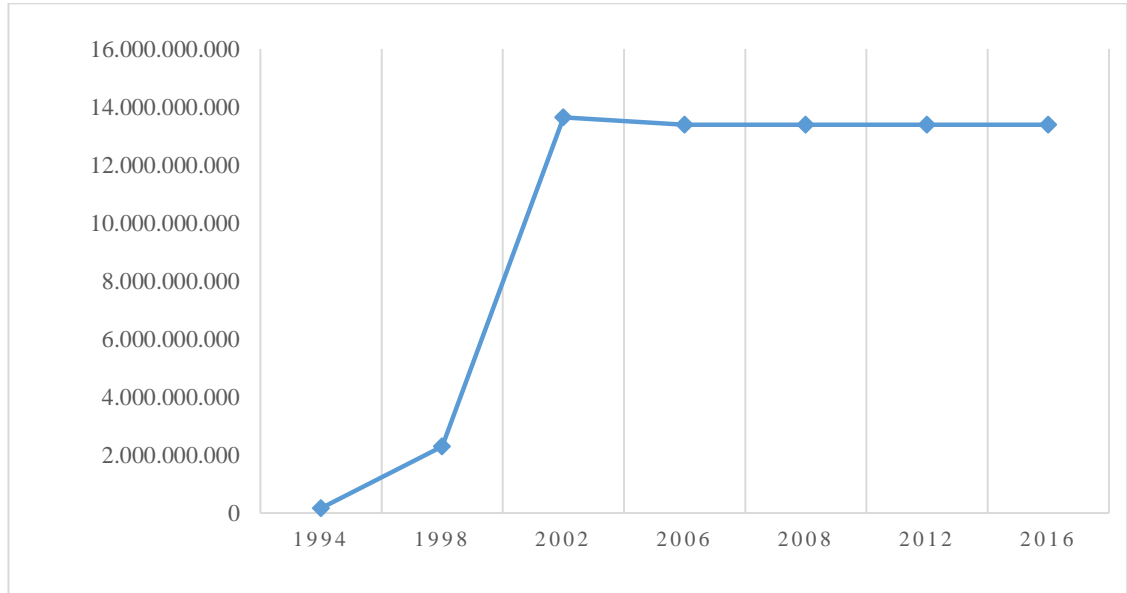
Grafik 2. Yıllara Göre Türkiye'nin Savunma Harcamalarının GSYH'ye Oranı (1994-2017)

Kaynak: (SIPRI, 2017)

Savunma harcamalarının Türkiye'de özellikle 2002 yılından itibaren bir düşüş trendinde olduğu görülmüştür. Fakat bahsi geçen düşüş sayısal anlamda olmaktan ziyade, GSYH'ye oranlandığında mevcuttur. Savunma bütçelerine ayrılan rakamların her yıl artış göstermeyi sürdürdüğü görülmektedir. Bu anlamda, ekonominin ilerlemesi ve GSYH hesaplama usulünün değiştirilmesi, kesin rakamlardaki artışlara rağmen savunma alanındaki harcamaların orantısal bakımdan azalmasının en önemli sebeplerinden biridir (Görkem ve Işık, 2008).

Başka bir şekilde, GSYH içerisinde savunma giderlerinin bulunduğu konum incelendiğinde gelişmiş Batılı ülkelerin bir bölümüne nazaran rakamların hâlâ yüksek olduğu görülmektedir. Örnek olarak Almanya, İtalya, Portekiz, Hollanda, İspanya gibi devletlerin savunmaya yönelik harcamalarının GSYH'deki payı Türkiye ile kıyaslandığında önemli derecede düşüktür. Buna karşılık olarak, ABD, Rusya Federasyonu, Fransa ve Hindistan yine aynı ölçüt çerçevesinde bakıldığında, Türkiye'den daha çok harcama gerçekleştirmektedirler (SIPRI, 2017).

Türkiye'nin harcamaları NATO ortalamasıyla hemen hemen uyumludur. Bahsi geçen rakamlara göz atıldığı zaman Türkiye bakımından temel problemin harcamaların kısılmasından ziyade hedefine uygun ve doğru biçimde harcanılmasının gerçekleştirilmesi olduğu açığa çıkmaktadır. Bu açıdan küresel standartlarla uyumlu olan kontrol mekanizmalarının meydana getirilmesi en az harcamaların düşürülmesi oranında önemli bir konudur. Nitekim daha evvel de belirtildiği gibi, sektördeki rakamların büyüklüğü, karar verme konumlarında doğrudan ya da dolaylı biçimde bulunanların silah satıcılarıyla parasal ilişkilere girdikleri geniş bir iddiadır (Gürsel, 2010).

Grafik 3. Mutlak Rakam Olarak Türkiye'nin Savunma Harcamalarının Değişimi (1994-2016) (Milyon Türk Lirası)

Kaynak: (SIPRI, 2017).

2019 bütçesinden ise Millî Savunma Bakanlığına (MSB) ayrılan pay, 46 milyar 462 milyon 303 bin TL, Savunma Sanayi Başkanlığı'nın özel bütçesi ise 88 milyar TL'dir. Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar bütçe konuşmasında, 2017 yılında savunma harcamalarının GSYH'nın %1,52'sine tekabül ettiğini ve 2019 yılı için bu oranın %1,58 seviyesinde gerçekleşeceğini beklendiğini ifade etmiştir. Buna göre, 2017 rakamları ile kıyaslandığında yaklaşık 6 milyar TL'lik bir artış öngörülmektedir. Bu rakamlara, yalnızca MSB bütçesine ait olup, SSDF ve

TSKGV'ye bütçe haricinden ayrılan kaynaklar ve Jandarma Genel ve Sahil Güvenlik Komutanlıkları bunlara dâhil değildir (HaberTürk, 2018).

2.1.3. Gelişmiş Ülkeler ve Özellikleri

Gelişmiş ülkeler kapsam olarak; ABD, Almanya, Kanada, İtalya, Fransa, Japonya ve Birleşik Krallık'tan oluşan G7 ülkeleri çerçevesinde ele alınmıştır. Her bir ülkenin genel ekonomik koşulları ve savunma harcamalarının boyutu sırasıyla incelenmektedir.

2.1.3.1. ABD

ABD ekonomisi, 2018'in üçüncü çeyreğinde, bir önceki yıla kıyasla %3,4 büyüme kaydetmiştir. İşsizlik oranları, son 50 yılın en düşük seviyesine yakın olmasına rağmen ağırlığını korumaktadır. 2018 yılında kurumsal karlar çift haneli oranlarda yükselmiştir ve tüm bu veriler etkileyici göstergelerdir. 2018 yılının son çeyreğinde beklentiler %2,4 seviyesinde iken ABD ekonomisinde %2,6'lık bir büyüme kaydedilmiştir. Böylece 2015 yılından beri en yüksek büyüme rakamlarına ulaşılmıştır (Bureau of Economy Analysis, 2019).

Askeri bütçe, Amerika Birleşik Devletleri'nin Savunma Bakanlığına ayırdığı bütçenin bir kısmı ya da daha başka bir anlamda, askeri anlamdaki harcamalara ayrılan bütçedir. Bu askeri bütçe üniformalı ya da sivil personellerin maaşlarını, eğitim masraflarını veya sağlık hizmetlerini karşılar; ordunun, ekipmanların, tesislerin bakımını sağlar; operasyonlara yeni kaynak ayırır ve yeni ekipmanlar alınmasına yardımcı olur. Bütçe Amerikan Ordusu'nun Kara Ordusu, Donanma, Hava Kuvvetleri, Deniz Piyadeleri ve Sahil Güvenlik gibi her sınıfını finanse eder.

SIPRI verilerine göre ABD 2008–12 ve 2013-17 yılları arasında dünyanın en büyük silah ihracatçısıdır. ABD'nin toplam silah ihracatındaki payı söz konusu dönemler arasında yüzde 30'dan yüzde 34'e yükselmiştir. ABD'nin silah ihracatı, 2008–12 ve 2013–17 arasında yüzde 25 oranında artmıştır ve bu durum diğer tüm

silah ihracatçıları arasındaki farkı daha da arttırmıştır. 2013–17 döneminde ABD silah ihracatı, o dönemde en büyük ikinci silah ihracatçısı olan Rusya'nın toplam ihracatından %58 fazladır. ABD silah ihracatı, 2017 yılında bir yıldaki en yüksek seviyesine ulaşmıştır ve 1998 yılına ait rekoru kırmıştır. Ancak, bu teslimatların çoğu için yapılan sözleşmelerin 10 yıl önce kararlaştırıldığı belirtilmelidir (SIPRI, 2018a).

2010 mali yılının başında, Irak ve Afganistan'daki savaşlar denizaşırı acil operasyonlar olarak nitelendirilmiş ve bütçe federal bütçeye dahil edilmiştir. 2008 yılının sonunda, Amerika Birleşik Devletleri, Irak ve Afganistan'daki savaşlara direkt olarak 900 milyar dolar harcamıştır. Hükümet ayrıca 33 bin yaralının bakımını ve artan masrafları da yüklenerek dolaylı yoldan harcamalara maruz kalmıştır. Bazı uzmanlar dolaylı harcamaların, direkt harcamaları geçeceğini iddia etmektedirler. 2011 yılından başlayarak savaşların ABD için toplam maliyetleri yaklaşık olarak 1.3 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır (Trotta, 2015).

Anayasal kısıtlamalar yüzünden, askeri harcamalar zorunlu olmayan harcamalar olarak ayrılmıştır. Son yıllarda, zorunlu olmayan harcamalar toplam federal harcamaların 1/3'ü olarak hesaplanmıştır. Savunma bakanlığının harcamaları 2003 yılında zorunlu olmayan harcamaların yüzde 50'sini oluştururken, son yıllarda yüzde 53-54 arası seviyeye yükselmiştir (Fiscal Year 2002 Budget, 2015).

2017 mali yılı için, Savunma Bakanlığı'nın harcamaları gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde 3.1'ini oluşturmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin gayrisafi yurtiçi hasılası yıllar içinde yükseldiği için, askeri bütçe gayrisafi yurtiçi hasılda yüzdesel olarak küçülmüştür. Örnek olarak, 2010 yılında Savunma Bakanlığı'nın bütçesi 664 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Bu miktar Amerikan tarihinin en yüksek miktarıdır. Ancak yine de 1980'li yılların sonundaki Soğuk Savaş döneminde yapılan askeri harcamaların gayrisafi yurtiçi hasılaya oranıyla kıyaslandığında yüzde 1.1-1.4 oranında daha azdır. Bu hesaplamalar yapılırken Savunma Bakanlığı'nın askeri harcamalar olarak değerlendirmedeği bazı faktörler de dahil edilmiştir. Bunlar Savaş Gazileri, İç Güvenlik vb. harcamalardır (Fiscal Year 2017 Budget, 2018).

2019 yılı için ABD'nin beklenen savunma harcaması 892 milyar \$ olarak belirlenmiştir. Bu rakam, Başkan Trump tarafından 13 Ağustos 2018'de imzalanan harcama faturasında belirlenmiştir ve 1 Ekim 2018 - 30 Eylül 2019 dönemini kapsamaktadır. Savunma harcamaları, Sosyal Güvenlik'ten sonra federal bütçedeki ikinci en büyük kalemdir. ABD, kendisinden sonra en çok harcama yapan dokuz ülkeden daha fazla bütçeyi savunma harcamalarına ayırmaktadır (The Balance, 2018).

2.1.3.2. Almanya

Alman ekonomisi, Temmuz-Eylül döneminde yüzde 0,2'lik bir daralmanın ardından 2018'in dördüncü çeyreğinde durağanlaşmıştır. Bu verilere göre GSYH, 2015'ten bu yana ilk kez küçülmüştür (Monaghan ve Elliott, 2018). Kamu harcamalarında, hanehalkı tüketiminde ve sabit yatırımlardaki artış, net dış ticaret rakamını etkilemezken, envanter değişimlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Almanya'da GSYH Büyüme Hızı, 1970'ten 2018'e kadar ortalama yüzde 0,51'dir ve 1970'in ikinci çeyreğinde, tüm zamanların en yüksek derecesi olan yüzde 4'e ulaşmış, 2009'un ilk çeyreğinde ise yüzde -4,50 olarak gerçekleşmiştir.

Almanya'nın savunma harcaması, Soğuk Savaşın sonuna kadar yüksek seviyedeydi (1989'da Batı Almanya'da GSYH'nın yüzde 2,4'ü). 1990'lardan itibaren ise savunma bütçesi keskin bir şekilde daralmaya başlamıştır. Yaklaşan bir tehdidi olmayan Soğuk Savaş sonrası bir stratejik ortamda, birleşmiş Almanya barış ortamından tam anlamıyla yararlanmıştır. Tüm siyasi alanlardan hükümetler, silahlı kuvvetler için ayrılan bütçeyi azaltmıştır. 2011 yılında Alman Kara Kuvvetleri'nde devrim niteliğinde değişimler yaşanmıştır. Zorunlu askerlik sistemi kaldırılmış, personel sayısı azaltılmış ve askeri planlamalar kriz yönetimi üzerine kurulmaya başlanmıştır. Kadroların %70'i yeterli norm kadro olarak belirlenmiş ve ihtiyaç halinde diğer birliklerden personel kaydırma yöntemi seçilmiştir. Bu tablo Alman Silahlı Kuvvetleri'ni yatırıma muhtaç hale getirmiştir. Silahlı Kuvvetler Parlamento Komiseri çok karamsar bir tablo çizmiştir (Bartels, 2018). Eksiklikler personeli, materyali ve altyapıyı etkilemektedir. Özellikle ekipman sorunları medyada büyük dikkat çekmektedir. Örneğin, 2017 yılının sonlarında, Alman donanmasının altı

denizaltısından hiçbirinin çalışmadığı ortaya çıkmıştır. Yine personel temin sisteminde de problemler ortaya çıkmaktadır (Hickmann, 2014).

Orduya tamamen ekipman sağlayabilmek için Almanya savunma bütçesini önemli bir şekilde artırmak zorundadır. NATO bütün üyelerinin gayrisafi yurtiçi hasıllarının yüzde 2'lik kısmını askeri amaçlar doğrultusunda harcamasını şart koşmuştur, ancak Almanya 2015 yılında yalnızca yüzde 1.16 harcama yapmıştır. Alman ordu müfettişi Komutan Bruno Kasdorf, Alman silahlı kuvvetlerinin yüzde 30'un altında donanımına sahip olduğunu ve silahlarını geliştirmelerinin yıllar süreceği iddia etmiştir. Hükümetin savunma bütçesini artırma planından övgüyle bahsetmiştir. Komutan Kasdorf'a göre Alman Ordusu'nun önümüzdeki on yıl içerisinde yeni askeri donanımına ve silahlara sahip olması gerekmektedir (Mölling, 2014).

2014 yılı itibariyle Almanya'nın savunma harcamaları NATO'nun belirlediği oranın yüzde 2 altında kalmıştır. Ordudaki helikopterlerin ya da savaş uçaklarının 2014 yılı itibariyle kullanıma hazır olmaması, Almanya'nın NATO'daki müttefiklerine yardım etmesi konusunda şüpheler uyandırmıştır. 180 zırhlı aracın yalnızca 70'inin, 43 deniz helikopterinin 7'sinin ve 89 Tornado uçağının 38'inin kullanıma elverişli olduğu raporlanmıştır. Nakliye uçaklarının da kötü durumda olduğu ve yalnızca 24 tanesinin kullanıma elverişli olduğu belirtilmiştir. Bu göstergeler Almanya'nın mali olarak kemer sıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu göstergeler Almanya'nın kamu borçları ile mücadele etmesi ve askeri eksikliklerini tamamlaması için kemer sıkma önlemleri almasına neden olmuştur (Mölling, 2014).

2015'ten itibaren Almanya savunma bütçesini önümüzdeki beş yıl için yüzde 6.2 artırmayı ve 2019 yılı itibariyle bu bütçenin 35 milyar eurodan fazla olmasını hedeflemektedir. 2010-2014 arasında Berlin savunma harcamalarını yüzde yedi oranında artırarak 32.4 milyar euroya çıkarmıştır. 7 Temmuz 2010 tarihinde Alman kabinesi 2011 bütçesinin yüzde 3.8 oranında düşeceğini ön görerek Avrupa'nın en büyük ekonomisi olmayı hedefleyerek borçlarını azaltmayı planlamıştır. Savunma Bakanlığı yüzde 1.4'lük bir artış elde etmiştir ve bütçe 31.5 milyar euro olarak çıkmıştır. Ancak Savunma Bakanı Karl-Theodor zu Guttenberg uzun vadede yıllık 1 milyar

Euro tutarında tasarruf edilmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır. 2010 yılının ortalarından itibaren maliye bakanı Wolfgang Schäuble 2011-2014 yılları arasında tasarruf miktarının 80 milyar Euro veya yaklaşık 102 milyar euro olması için çabalamıştır. Savunma bakanlığındaki kesintilerin baskısı altında, Guttenberg zaman içerisinde ordunun 80 milyar Euro tutarında tasarruf yapması gerektiğini belirtmiştir (Mölling, 2014).

2.1.3.3. Kanada

Kanada, 2017 yılında %3,1 gibi güçlü bir ekonomik büyüme göstermiştir ve bu büyüme petrol fiyatlarındaki şoka rağmen gözlemlenmiştir. Ülkedeki büyüme, ekonominin tüm sektörlerinin katkısıyla geniş tabanlı olarak gerçekleşmiştir (Statistics Canada, 2018). Tüketim malları ihracatında artış %8,7 düzeyindedir. Büyümenin devam etmesi için kesinlikle mutlak öneme sahip olan işletme yatırımı da iyileşmiştir. Aynı zamanda, Kanada'nın işgücü piyasası, neredeyse tümü tam zamanlı istihdamda olmak üzere 343.000 yeni iş oluşturmuştur. 2018 yılında büyüme %1,8 seviyesinde gerçekleşse de bir önceki yılın güçlü büyüme rakamları ile beraber değerlendirildiğinde bu rakam hiç de kötü bir rakam değildir. Bölgesel açıdan bakıldığında Kanada'nın büyümesine en çok katkı sağlayan bölgeler; Alberta, British Columbia, Ontario ve Saskatchewan bölgeleridir. Atlantik Kanada olarak isimlendirilen bölgenin ise sağladığı katkı daha az seviyededir.

Açık bir ekonomi olarak Kanada'nın performansı, küresel ekonominin geri kalanıyla senkronize bir şekilde ilerlemektedir. Daha güçlü iş ve tüketici güveni ile birlikte, küresel ticaret ve yatırım artışı son dönemde Kanada ekonomisinin öne çıkan nitelikleridir.

Ulusal Savunma, Kanada hükümet daireleri arasında en büyük harcama yapan dairedir. 25.5 milyar dolar seviyesinde Ulusal Savunma tarafından öngörülen doğrudan program harcamaları kendisinden sonra gelen iki daireden -Kanada Yerli Hizmetleri ve Kanada Gelir Ajansı- daha fazla kaynak kullanmaktadır (National Defence, 2018). Rakamlar, 2018'de hükümetin harcadığı tüm doğrudan programların

toplaminin 338.5 milyar dolar olduğunu göstermektedir. Bu nedenle savunma kısmı toplamın sadece % 7.53'ünü oluşturmaktadır. Bu, hükümetin federal borcun faizini karşılaması için ödeyeceği 26,3 milyar dolar ile karşılaştırıldığında çok küçük bir rakam olarak görünmektedir. 2018-19 arasındaki bütçe açığının 18.1 milyar dolar olacağı öngörülmektedir. Savunma harcamalarının kısıtlanması bütçe açığını gidermek için kullanılabileninden, ihtiyaçların analizi için önemli çalışmalar yapılmalıdır.

2.1.3.4. Fransa

Fransız ekonomisi tüm sektörlerde çeşitlilik göstermektedir. Hükümet, Air France, France Telecom, Renault ve Thales dahil olmak üzere birçok büyük şirketi kısmen veya tamamen özelleştirmiştir. Bununla birlikte, hükümet bazı sektörlerde, özellikle de enerji, toplu taşıma ve savunma sanayilerinde güçlü bir varlığa sahiptir. Fransa'nın reel GSYH'sı 2017'de bir önceki yıla göre %1.2'den %1.6'ya, İşsizlik oranı da (deniz dışı bölgeler dahil) 2008 yılında %7,8'den 2015'te %10,2'ye yükselmiştir. Fakat 2017 yılında %9,5'e gerilemiştir. Fransa'daki genç işsizliği, 2014 yılının dördüncü çeyreğinde %24,6 iken, 2016'nın dördüncü çeyreğinde % 24 olarak gerçekleşmiştir (Apaydın, 2018: 193).

Beklenenden düşük büyüme ve yüksek harcama, Fransa'nın kamu maliyesini zorlamıştır. Bütçe açığı 2008 yılında GSYH'nın %3,3'ünden 2009 yılında GSYH'nın %7,5'ine yükselmiştir. Daha sonra, 2017'de oranlar olumlu yönde gelişmiş GSYH'nın %3,1'ine tekabül etmiştir. Öte yandan, Fransa'nın kamu borcu 2012 yılında GSYH'nın %89,5'inden 2017 yılında %96,1'e yükselmiştir (Dünya Gazetesi, 2017).

Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, 13 Temmuz 2018 tarihinde 2019-2025 askeri bütçe yasasını imzalamıştır. Buna göre savunma harcaması, 2025 yılına kadar gayri safi yurtiçi hasıladaki yüzde 2'lik savunma harcaması hedefine ulaşarak yıllarca görülmeyen bir seviyede gerçekleşecektir. Bütçe, Ordu için 1.700'den fazla zırhlı aracın yanı sıra beş fırkateyn, dört nükleer motorlu saldırı denizaltı ve Donanma için dokuz deniz dışı devriye gemisi edinilmesine imkan sağlayacaktır.

Hava Kuvvetleri için 12 adet uçak yakıt ikmal tankeri, 28 adet Rafale avcı uçağı ve 55 adet yükseltilmiş Mirage 2000 avcı uçağı tedarik edilecektir (Apaydın, 2018: 195-196).

2018 yılında, yıllık savunma bütçesinde 1,8 milyar Euro (2,1 milyar ABD doları) artış görülerek 34,2 milyar Euro'ya ulaşmıştır. Bu tutarın 650 milyon Euro'luk bölümü deniz aşırı operasyonlar için ayrılmıştır (KAP, 2018: 92).

Ekipmanın yanı sıra, bütçe kanunu istihbarat servislerine yönelik harcamaları artırmıştır. Macron, Avrupalı müttefikleri ile birlikte çalışarak gelecek yıl hazırlanacak askeri bir alan stratejisi çağrısında bulunmuştur. ABD ve Birleşik Krallık ile kurulan stratejik işbirliğinin savunma harcamalarındaki artışı desteklediği ifade edilebilir (Anadolu Ajansı, 2017).

2.1.3.5. İtalya

İtalya ekonomisi 2018'in ikinci yarısında yaşanan daralma ile on yıl içinde üçüncü kez durgunluğa girmiştir. 2018 yılının son çeyreğinde rakamlar daha da kötüleşmiştir. Bunun nedenlerinin başında da iç talepte oluşan küçülme gelmektedir. Özellikle, işletme duyarlılığı düzensiz ve müdahaleci hükümet politikaları yüzünden zarar görmüştür. İş oluşturmada yaşanan durgunluk ve ekonomik türbülans da özel tüketimi düşürmüştür. 2019 yılı için beklentiler de olumlu bir havaya işaret etmemektedir. Ocak 2019 verilerine göre iş güven endeksi daha da aşağılara çekilmiştir. İmalat sanayindeki daralma, kredi arzındaki düşüş de ekonominin rayında olmadığına dair önemli işaretlerdir. Fitch Ratings de İtalya'nın kredi notunu BBB olarak teyit etmiş ve bu notu yüksek kamu borcu ve yapısal mali uyum eksikliği ile açıklamıştır (Govind, Totaro ve Colten, 2018).

İtalya bir süredir savunma harcamalarında tasarruf yapmaya çalışan bir ülke olarak öne çıkmaktadır ve bu trendin devam edeceği hükümet yetkilileri tarafından açıkça ifade edilmektedir. İtalya şu anda ABD Başkanı Trump'ın NATO müttefiklerinden aradığı yüzde 2'lik göstergenin çok gerisinde kalarak savunma için

GSYH'nın yüzde 1,15'ini kullanmaktadır. Haziran 2018'de, İtalya'nın Savunma Bakanı Elisabetta Trenta, ABD ulusal güvenlik danışmanı John Bolton'ı doğruladığı demecinde, İtalya'nın NATO'nun GSYH'nın yüzde 2 harcama hedefini yerine getirme arzusu içerisinde olduğunu belirtmiştir. Ancak Bakan, bunun için belirli bir zaman dilimine işaret etmemiştir (Hürriyet, 2017).

Avrupa'nın en büyük savunma sanayi yatırımcılarından biri ve dünyanın onuncu en büyük savunma sanayi yatırımcısı olan İtalya'nın, 2015-2019 döneminde silahlı kuvvetlerine 147,2 milyar ABD doları harcayacağı tahmin edilmektedir (İKV, 2018: 35) 2014 yılında, İtalyan hükümeti toplam savunma bütçesi için 27,67 milyar ABD doları tahsis etmiştir. Bu rakam da yıllık bileşik oranda %5,18'lik bir artışa karşılık gelmektedir. İtalyan savunma harcaması, öncelikle artan terörist tehditler, barışı koruma girişimlerine katılım, eski askeri teçhizatın değiştirilmesi ve savunma kuvvetlerinin ileri teknoloji teçhizatla modernizasyonu gibi nedenlerle artış göstermiştir.

2.1.3.6. Japonya

Geçtiğimiz 70 yıl boyunca, hükümet-sanayi işbirliği, güçlü bir iş etiği, yüksek teknolojiye sahip olma ve nispeten düşük savunma payı (GSYH'nın % 1'inden biraz daha az) Japonya'nın gelişmiş bir ekonomi olmasına yardımcı olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası Japon ekonomisinin kayda değer iki özelliği, üreticilerin, tedarikçilerin ve distribütörlerin birbirine yakın yapılarıydı. Japonya'da işçi, işveren ve alt şirket ilişkileri diğer ülkelere kıyasla daha uzun solukludur. Satın alma gücü paritesi bazında, 2017 yılında Japonya, dünyanın dördüncü en büyük ekonomisi olarak öne çıkmıştır. Savaş sonrası dönem boyunca, toplam reel ekonomik büyüme olağanüstü seviyedeydi (1960'larda ortalama %10, 1970'lerde %5 ve 1980'lerde %4). Büyüme, 1990'larda belirgin bir şekilde yavaşlamış ve ortalama olarak %1,7 seviyesine gerilemiştir. Bunun nedeni büyük ölçüde verimsiz yatırımlar ve 1980'lerin sonlarındaki çöküştür. 2000'li yıllarda büyüme düşük oranda da olsa artmış, ancak 2008'den sonra ülkede dört kez resesyon gözlemlenmiştir. Ekim 2015'te, Japonya ve 11 ticaret ortağı, Japonya'nın ekonomisini yükselen dış rekabete ortak etmek ve Japon işletmeleri için yeni ihracat fırsatları yaratmak amacı ile Trans-Pasifik

Ortaklığı (TPP) üzerinde anlaşma sağlamıştır (eff.org, 2019). Japonya, Aralık 2016'da TPP'yi onaylayan ikinci ülke olmuştur. ABD, 23 Ocak 2017'de TPP'den çekileceğinin sinyallerini vermiş ve Nisan 2017'den itibaren de anlaşma yürürlüğe girmemiştir.

Japonya'nın ABD askeri üslerinin yeniden düzenlenmesi ile ilgili maliyetleri içeren 2018 mali yılında savunma ile ilgili harcamaları 5.2 trilyon Yen seviyesine ulaşmıştır. Ve bu rakam tüm zamanların en yüksek seviyesidir. Savunma harcamaları, Başbakan Abe Shinzō'nin 2012 sonunda iktidara gelmesinden bu yana artmaktadır. Ancak, seviye hala ülkenin savunma harcaması için tavan olarak anılan Japonya'nın toplam GSYH'nın % 1'inden daha az seviyededir. Yüzde birlik sınır, Japonya'nın askeri bir süper güç olmasını engellemek için 1976'da Başbakan Miki Takeo yönetimi tarafından verilen kabine kararıyla belirlenmiştir. Japonya, yeni savaş uçakları ve diğer gelişmiş ABD askeri teçhizatlarının ücretini ödemeye yardımcı olmak için önümüzdeki beş yıl içinde savunma harcamalarını artırmayı hedeflemektedir. Kuzey Kore'nin nükleer denemeleri ve Çin'in denizlere yönelik manevraları Japonya'nın daha fazla savunma harcaması yapmasına neden olmaktadır.

2.1.3.7. Birleşik Krallık

Önde gelen bir ticaret gücü ve finans merkezi olan İngiltere, Almanya ve Fransa'dan sonra Avrupa'nın üçüncü büyük ekonomisidir. İngiltere tarımı, işgücünün %2'sinden daha az bir bölümü ile gıda gereksinimlerinin yaklaşık %60'ını üreten, Avrupa standartlarına göre bile oldukça mekanik ve verimlidir. Hizmetler, özellikle bankacılık, sigorta ve ticari hizmetler, İngiltere GSYH büyümesinin kilit unsurlarıdır. Bu arada imalat sektörü ekonomik çıktının yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. İngiltere'nin ekonomisi, Haziran 2016'da AB'yi terk etmek için yapılan referandum oylamasından bu yana yavaşlamaya başlamıştır. İngiliz Sterlini'nde devam eden değer kaybı, tüketici ve üretici fiyatlarını artırarak, ihracatta anlamlı bir artış yaşanmadan artan tüketici harcamalarına neden olmuştur. İngiltere diğer AB üyeleri ile kapsamlı bir ticari ilişkiye sahiptir ve ekonomik gözlemciler, çıkışın Avrupa

finansal hizmetlerinin merkezi konumunda olan İngiltere'nin bu konumunu tehlikeye attığını öne sürmektedirler (Moore, 2018).

İngiliz ekonomisi, üç aylık dönemde, Aralık 2018'e kadar geçen çeyrekte yüzde 0,2 oranında büyürken, bir önceki dönemde büyüme yüzde 0,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu rakamlar esasında piyasanın beklentilerini karşılamaktadır. Özel tüketim ve devlet tüketimi büyümenin ana belirleyicisiyken, brüt sermaye oluşumu ve net ticaret olumsuz katkıda bulunmuştur. İngiltere'deki GSYH Büyüme Hızı 1955'ten 2018'e kadar ortalama yüzde 0,60 olarak gerçekleşmiştir.

2000 yılında İngiltere'nin savunma harcaması 28 milyar sterlinin altındaydı. Ancak 11 Eylül'den sonra hükümet 2011'de 45 milyar sterline ulaşarak savunma harcamalarını artırmıştır. 2017 ve 2018'de savunma harcamaları artmaya devam etmiştir. GSYH'nin bir yüzdesi olarak, savunma harcaması 1950'lerde yaklaşık %7'den bugün yaklaşık %2'ye düşmüştür. 2017/18'de, bu metodolojiye dayanarak GSYH'nin bir yüzdesi olarak savunma harcaması %1,8'dir (Dempsey, 2018). İngiltere Savunma Bakanlığı, hükümetin askeri ürünlere nasıl 186 milyar £ (243 milyar \$) harcayacağını ayrıntılarıyla açıklayan yeni bir Savunma Ekipmanı Planı hazırlamıştır. Bu plana göre GSYH'nin %2'sine tekabül eden taahhüdün yerine getirilmesinin yanı sıra bütün projelere yeterli kaynak aktarımı sağlamak amaçlanmaktadır. Belirtilen rakamın %20'si ise askeri ekipmanlar için ayrılmıştır. Nisan 2018 planının maliyetine ilişkin merkezi tahmin, tahsis edilen bütçeyi önümüzdeki on yılda ortalama yüzde 3,7 oranında aşacaktır. Hükümet, bu durum için karşılanabilirlik riskini ele aldığını belirtmiştir. 2017/18 döneminde, finansal planlama bütçenin gerektiği yerde tahsis edilmesini sağlamak için Hazine ile birlikte çalışmalar gerçekleşmiştir. Denizaltılar, yeni planla ayrılan 186 milyar £'dan, 44,6 milyar £ ile en büyük bütçe payına sahiptirler. Muharip hava programları içinse 17,8 milyar £ bütçe ayrılmıştır. Gözetleme ve hedef tespit sistemleri için 4,9 milyar £, hava platformlarının bakım ve desteği için 18,6 milyar £, kara sistemlerinin bakım ve desteği için ise 18,4 milyar £ bütçe ayrılmıştır. 13,8 milyar £ silahlar için ve 9,6 milyar £ döner kanatlı sistemler için ayrılmıştır (Ministry of Defence, 2018).

2.2. İlgili Araştırmalar

Gelişmiş ve gelişmekte olan ũlkelerin yaptıkları savunma harcamalarının ũlke ekonomisine etkileri, uzun zamandır araştırılan ve tartışılan bir meseledir. Kimi araştırmacılara göre bu ilişki pozitif iken kimilerine göre ise negatiftir. Örneğin: zmuçur (1996); Türkiye, İnan, Suriye, Irak, Yunanistan, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği gibi ũlkelerin 1981 ve 1991 yılları arasında yaptıkları savunma harcamalarının ekonomik büyüme ile ilişkisini incelemiş ve sonucu negatif olarak tespit etmiştir.

Özsoy (1996) da yine aynı amaç ile Yunanistan ve Türkiye'nin 1950-1992 yılları arasındaki durumunu incelemiş; Türkiye'de yapılan savunma harcamaları ve ekonomik gelişme ilişkisinin pozitif olduğunu belirtirken, bu ilişkinin Yunanistan için anlamsız olduğunu saptamıştır.

Türkiye'nin 1954 ve 1993 arasındaki dönemini inceleyen Kollias (1997), yapılan savunma harcamaları ile ekonomik gelişme arasında bir ilişkinin bulunmadığı sonucuna varmıştır. Bu ilişkiyi farklı bir yöntem kullanarak Güney Afrika ũlkeleri ũzerinde araştıran Dunne ile Vougas (1999) ise, 1964-1996 yılları arasındaki verilere dayanarak negatif bir netice elde etmiştir.

1950 ve 2002 arasındaki sürede Türkiye'nin yapmış olduğu savunma harcamalarını ve bu süreçteki ekonomik gelişmeyi eşbütünleşme metodu ile inceleyen Halıcioğlu (2004), uzun vadeli ve pozitif bit etki bulunduğunu tespit etmiştir.

Söz konusu ilişkiyi Giray (2004), arz-talep bakımından incelemiştir. Dönem olarak 1980-2000 yıllarını seçen Giray, savunma harcamaları ve eğitim bağlantısını güçlü ve olumlu; savunma harcamaları ve sağlık giderleri bağlantısını ise olumsuz olarak tespit etmiştir Aynı ilişkiyi Ortadoğu ũlkeleri ve Türkiye'yi merkeze alarak araştıran Yıldırım vd. (2005) ise yıl aralığını 1989-1999 olarak tercih etmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen verilere göre savunma harcamaları bu ülkelerin ekonomisini olumlu olarak etkilemiştir.

Türk (2007)'ün araştırmasının amacı Türkiye'de savunma giderlerinin GSMH'deki oranı ile milli gelir arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Johansen Eş-Bütünleşme yöntemini kullanan Türk, söz konusu iki parametre arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki belirlemiştir. Ancak bu ilişki zayıftır. 1968-2006 döneminin ele alındığı çalışmada Görkem ve Işık (2008) tarafından, ekonomik büyüme ve savunma giderleri arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Özsoy (2008), VAR tekniğini kullanarak 1965-2004 arasında gelir eşitsizliği ve savunma giderleri bağlantısını incelemiş; olumsuz bir etki bulunduğunu saptamıştır. Aktepe (2009), çalışmasında Türkiye'de savunma harcamalarının fırsat maliyetini sosyal refah harcamaları üzerinden incelemiş ve Türkiye için yüksek olmadığını belirlemiştir.

1990 ve 2000 yılları arasını inceleyen Önder (2009), savunma giderlerinin ekonomik gelişmeyi ve eğitim giderlerini olumlu; sağlık giderlerini ve ödemeler dengesini olumsuz etkilediği sonucuna varmıştır. İpek (2009) ise çalışmasında savunma harcamaları ve makroekonomik büyüklükler arasındaki ilişkiyi 1980-2006 döneminde Mısır, Türkiye, Ürdün ve İsrail için incelemiştir. İnceleme yaparken VAR tekniğini kullanmıştır. Sonuç olarak Türkiye, İsrail ve Mısır için GSMH artışı savunma giderlerine olumlu yönde etki ederken Ürdün'de olumsuz yönde etki etmektedir.

Yılcı ve Özcan (2010), 1950-2006 arasını incelemiş; savunma giderleri ile GSMH arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmadığı sonucuna varmıştır. Birol (2010)'un araştırmasına göre ise, 1963-1989 ve 1963-2006 arasında Türkiye'nin yapmış olduğu savunma harcamaları ekonomik gelişmeye olumsuz etki etmekte iken 1990-2006 için herhangi bir ilişki söz konusu değildir.

Esgin (2010)'in çalışmasına göre Türkiye'de savunma harcamaları ekonomik büyümeye negatif etki etmiştir. Ancak son dönemde giderler silah ithal etmekten ziyade silah üretimine yapıldığı için bu negatif etki hafiflemiştir. Aksoğan ve Elveren (2012)'in araştırmasının sonucuna göre ise 1970-2008 arasında yapılmış olan sağlık giderleri, gelir eşitsizliğini düzeltirken; eğitim ve savunma giderleri bu eşitsizliği bozmuştur.

Türkiye ile Avrupa Birliği ülkelerinin 1996-2009 arasındaki savunma harcamaları ve ekonomik gelişme ilişkisini inceleyen Odabaşoğlu (2012), bu pozitif yönlü olduğunu tespit etmiştir.

Savunma giderlerinin terör ve bölgesel gelişime etkisini inceleyen Sezgin (2012), bu ilişkinin olumlu yönde olduğu kanaatine varmıştır. Çünkü terörün olduğu yerde askeri etkinlikler de bulunmakta ve ekonomik faaliyetler artış göstermektedir. Böylece söz konusu bölge ekonomik olarak gelişim göstermektedir.

Chen vd. (2014) çalışmalarında 137 ülke için 1988-2005 döneminde savunma harcaması ve kişi başına düşen reel GSYH değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçları, kısa dönemde düşük orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerde nedenselliğin yönünün savunma harcamalarından kişi başına düşen reel GSYH'ye doğru olduğunu, düşük gelirli ülkelerde ise kişi başına düşen reel GSYH'den savunma harcamalarına doğru olduğunu göstermektedir. Asya, Avrupa, Latin Amerika ve Karayipler ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri için her iki yönde de nedensellik bulunduğu sonucuna ulaşılmış, yüksek orta gelirli ülkelerde, Avrupa ve Orta Asya ülkelerinde ve son olarak Sahra-altı Afrika ülkelerinde ise her iki yönde de nedensellik ilişkisine rastlanılamamıştır.

Zayıf (2015), NATO ülkelerinin savunma giderleri ile kültürel değerleri arasındaki ilişkiyi araştırmış; sayıları altı olan kültürel değer niteliklerinin dört adedi ve savunma giderleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edebilmiştir.

Dunne ve Tian (2016) çalışmalarında, 97 ülke için 1960-2014 yılları arasında askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Ulaşılan sonuçlar; askeri harcamaların hem kısa dönemde hem de uzun dönemde ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediğini göstermektedir.

Son olarak Augier vd. (2017) çalışmalarında, Çin'de 1952-2012 döneminde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar, savunma harcamalarının büyümeyi zayıf da olsa pozitif yönde etkilediğini göstermektedir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde, G-7 ülkeleri temelinde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri 1970-2017 dönemini kapsayacak şekilde panel veri yöntemiyle ampirik olarak analiz edilmektedir. Öncelikle, panel veri analizi, panel birim kök testleri ve panel eşbütünleşme kavramları açıklanmıştır. Ardından çalışmada kullanılacak model ve veri seti tanıtılmış, uygun ampirik yöntemin (tahmincinin) belirlenmesine yönelik önsel testler yapılmıştır. Uygun ampirik yöntemin belirlenmesiyle birlikte eşbütünleşmenin varlığı araştırılmış ve son olarak G-7 ülkelerine ait sonuçlara ve yorumlara yer verilmiştir.

3.1.Araştırmanın Modeli

Zaman boyutuna sahip yatay kesit veriler bir başka ifade ile panel veriler kullanılarak oluşturulan panel veri modelleri yardımıyla ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine ‘panel veri analizi’ ismi verilmektedir. Bu analizde genelde, yatay kesit birim sayısının (N) dönem sayısından (T) fazla (N>T) olduğu durumlarda karşılaşılmaktadır.

Genel olarak panel veri modeli;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit} + u_{it} \quad i=1, \dots, N ; t=1, \dots, T$$

şeklinde yazılabilmektedir. Burada, Y: bağımlı değişken, X_k : bağımsız değişkenler, α sabit parametre, β eğim parametreleri ve u hata terimidir. i alt dizisi birimleri (birey, firma, şehir ülke gibi), t alt dizisi ise zamanı (gün, ay, yıl gibi) ifade etmektedir. Değişkenlerin, parametrelerin ve hata teriminin i ve t alt indisini taşıması, panel veri setine sahip olduklarını göstermektedir. Bu modelde sabit ve eğim parametreleri hem birimlere hem de zamana göre değer almaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 4).

Yatay kesit ve zaman serisi verilerinin birleştirildiği panel verilere ilk olarak; Hildreth (1950), Kuh (1959), Grunfeld ve Griliches (1960), Zellner (1962), Balestra ve Nerlove (1966), Swamy (1970) tarafından yapılan çalışmalarda değinilmiştir. Fakat gerçek anlamda uygulamalı çalışmalar, daha çok 1990'lı yıllardan itibaren başlamıştır (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 3)

Panel Birim Kök testleri ile çalışma yapan bilim adamları iki gruba ayrılmaktadır ve türettikleri testler de birinci kuşak ve ikinci kuşak testler olarak bilinmektedir. Birinci kuşak testler, birimler arasında korelasyon olmadığını varsaymaktadırlar. Korelasyon varsa bu testlerin gücü zayıftır, en çok bilinenleri: Levin, Lin ve Chu (2002), Harris ve Tzavalis (1999), Breitung (2000), Hadri (2000), Im, Pesaran ve Shin (IPS, 2003), Fisher ADF (Maddala ve Wu, 1999), Fisher Philips ve Perron (Choi, 2001) Panel Birim Kök testleridir. İkinci kuşak Panel Birim Kök testlerinin temel özelliği ise, birimlere ait seriler arasında korelasyon olduğunu varsaymasıdır. Bu testlerden en çok kullanılanları: Pesaran (2004), Bai ve Ngi (2004) Philips ve Sul (2003), Moon ve Perron (2004) Panel Birim Kök testleridir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 199).

İkinci Grup Panel Birim Kök Testleri, Birinci Grup Panel Birim Kök Testlerine alternatif olarak geliştirilmişlerdir. Birinci Grup Panel Birim Kök Testlerinin en büyük kısıtlaması, tüm birimlere ait serilerin ortak bir otokorelasyon katsayısına sahip olmasını varsaymasıdır. İkinci Grup Testlerde bu varsayım esnekleştirilmiş ve ortak bir otokorelasyon katsayısı yerine her bir birimin kendi otokorelasyon katsayısına sahip olmasına izin verilmiştir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 212).

Bazen iki veya daha fazla seri birlikte aynı stokastik ortak trende sahiptir. Eşbütünleşme olarak adlandırılan bu özel durumda, regresyon analizi zaman serileri değışkenleri arasındaki uzun dönem ilişkileri ortaya çıkarabilir (Stock ve Watson, 2011: 633).

Sistemi etkileyen kalıcı şoklara rağmen, değişkenler arasında uzun dönemde bir denge ilişkisinin varlığı mümkün olmaktadır ve bu ilişkinin de test edilmesi gerekmektedir. Panel birim kök testleri gibi panel eşbütünleşme testlerini kullanmanın zaman zaman serisine eşbütünleşme uygulamasına göre avantajı, testlerin gücünü arttırmasıdır (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 233).

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın örneklemini G-7 ülkeleri (Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Almanya, Fransa, Japonya, İtalya ve Kanada) oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Çalışmada kullanılan veri seti uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanmış olan ikincil veri setlerinden elde edilmiştir. Verilere ulaşılmasında ilgili kurumların veri tabanlarından yararlanılmıştır.

3.4. Veri Toplama Süreci

Veri seti, Dünya Bankası ve SIPRI veri tabanı aracılığıyla oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan değişkenler ile bu değişkenlerin açıklamaları ve kaynaklarına yönelik bilgiler Tablo 3'te yer almaktadır. Tablo 3'te görüldüğü gibi tüm değişkenlerin logaritması alınmıştır.

Tablo 3. Modelde Kullanılan Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişken	Açıklama	Kaynak
LNGDP	Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Logaritmik Değeri	The World Bank, World Development Indicators, GDP (current US\$), Erişim: 30.01.2019.
LNME	Savunma Harcamalarının Logaritmik Değeri	SIPRI, Military Expenditure Database, Military Expenditure (million US\$), https://www.sipri.org/databases/milex , Erişim: 30.01.2019.
LNFCF	Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımlarının Logaritmik Değeri	The World Bank, World Development Indicators, Gross Capital Formation (current US\$), Erişim: 30.01.2019.

3.5. Verilerin Analizi

G-7 ülkelerinde savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi ne yönde etkilediğini tahmin etmek için Denklem 1’de tanımlanan panel veri modeli oluşturulmuştur.

$$LN\text{GDP}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 LN\text{ME}_{it} + \alpha_2 LN\text{FCF}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

(i=1,.....,N; t=1,.....,T)

Bu modelde, i ülkesinin t dönemindeki gayrisafı yurtiçi hasılanın logaritmik değeri ($LN\text{GDP}_{it}$) bağımlı değişken olarak alınmıştır. Modeldeki bağımsız değişkenler ise sırasıyla, savunma harcamalarının logaritmik değeri ($LN\text{ME}_{it}$) ve gayri safı sabit sermaye yatırımlarının logaritmik değeri ($LN\text{FCF}_{it}$)’dir. Bu değişkenlerin dışında modelde yer alan ε_{it} ise hata terimidir. Ampirik analizler için Stata 14 paket programından yararlanılmıştır.

Ekonometrik analizlerde seriler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde serilerin durağanlığı “sahte regresyon” sorunuyla karşılaşılmaması için önemli bir koşuldur. Panel veri analizinde de değişkenlerin durağan olup olmadıklarının belirlenmesinde

birim kök testleri kullanılmaktadır. Ancak, hata terimlerinin birbirleriyle ilişkili olduğunu ifade eden birimler arası korelasyon veya yatay kesit bağımlılığı durumu, panel birim kök testlerinin birinci ve ikinci kuşak testler olarak iki gruba ayrılmasına yol açmıştır (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 199). Birinci kuşak panel birim kök testleri yatay kesit bağımlılığını dikkate almamakta iken, ikinci kuşak panel birim kök testleri ise yatay kesit bağımlılığı dikkate almaktadırlar.

Tablo 4. Pesaran (2004) Yatay Kesit Bağımlılığı (CD) Testi Sonuçları

Değişkenler	CD Test Sonuçları	Prob.
LNGDP	31.05	0.000
LNME	30.36	0.000
LNFCF	30.36	0.000

Her bir seri için yatay kesit bağımlılığının incelenmesinde, Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) regresyon tahmininden elde edilen hata terimlerinden hareket eden Pesaran (2004) CD testi kullanılmıştır. Bu teste göre, H_0 hipotezi yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade ederken H_1 hipotezi ise yatay kesit bağımlılığının bulunduğunu göstermektedir. Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD (Cross Sectional Dependence) Testi aynı zamanda serilerin durağan olmaması, yapısal kırılmalar ve heterojenlik gibi durumlarda da yüksek bir performansa sahiptir (Yerdelen Tatoğlu, 2017: 105-106). Tablo 3'te de görüldüğü gibi elde edilen olasılık değerine göre yatay kesit bağımlılığı olmadığını ifade eden H_0 hipotezi tüm seriler için reddedilmiştir. Yani, yatay kesit bağımlılığı vardır.

Yatay kesit bağımlılığının varlığı altında serilerin durağan olup olmadıklarının belirlenmesinde, ikinci kuşak panel birim kök testleri arasında yer alan Yatay Kesit Genişletilmiş Im, Pesaran ve Shin (CIPS) Panel Birim Kök testinin uygun bir test olduğuna karar verilmiştir. Im, Pesaran ve Shin panel birim kök testi tüm birimler için $\rho_i = 1$ olduğunu varsayan birim kökün olduğu H_0 hipotezi üzerine

şekillenmiş ve denklem 2'deki tesadüfi yürüyüş sürecinin geçerli olduğu belirtilmiştir (Şak, 2015: 219).

$$Y_{it} = \mu_i + \rho_{i,t-1} + u_{it} \quad (2)$$

(i=1,.....,N; t=1,.....,T)

$$\Delta Y_{it} = (\mu_i - 1) + (\rho_i - 1)Y_{i,t-1} + u_{it}$$

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \delta_i Y_{i,t-1} + \varepsilon_{it}$$

İlgili hipotezler şu şekildedir;

$H_0 : \delta_i = 0$ Tüm birimler için birim kök vardır

$H_0 : \delta_i < 0$ Bazı birimler için birim kök yoktur.

CIPS testi Im, Pesaran ve Shin panel birim kök testinin yatay kesit genişletilmiş versiyonudur.

Tablo 5. Pesaran CIPS Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	CIPS İstatistiği	Güven Aralıkları			Sonuç
		% 1	% 5	% 10	
LNGDP	-1.931				I(0)
LNME	-2.055	-2.55	-2.33	-2.21	
LNFCF	-1.419				
DLNGDP	-6.033				I(1)
DLNME	-5.717	-2.55	-2.33	-2.21	
DLNFCF	-6.144				

Not: *% 1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 5’te Yatay Kesit Genişletilmiş Im, Pesaran ve Shin (CIPS) Panel Birim Kök Testi sonuçları gösterilmektedir. Elde edilen CIPS birim kök testi sonuçlarına göre, tüm serilerin % 1 anlamlılık düzeyinde birinci farkında durağan (I(1)) olduğu görülmektedir.

4.BULGULAR VE YORUMLAR

Düzye de durağan olmayan serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerini belirlemek için eşbütünleşme testlerinden yararlanılması gerekmektedir. Uygun eşbütünleşme yöntemine karar vermeden önce yine modellerde yatay kesit bağımlılığı ve homojenliğin belirlenmesi önem taşımaktadır. Yatay kesit bağımlılığının belirlenmesinde Breusch-Pagan LM Yatay Kesit Bağımlılığı testinden yararlanılmıştır. Bu teste göre, H_0 hipotezi yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade ederken alternatif hipotez ise yatay kesit bağımlılığının bulunduğunu göstermektedir.

Yine modellerdeki sabit ve eğim parametrelerinin homojen veya heterojen olup olmadıkları da Swamy S testi yardımıyla belirlenebilmektedir. Swamy S testinde H_0 hipotezi modeldeki sabit ve eğim parametrelerinin homojen olduğunu belirtmektedir.

Tablo 6. Breusch-Pagan LM Yatay Kesit Bağımlılığı ve Swamy S Homojenlik Testi Sonuçları

Test	İstatistik	Prob.
LM	95.64	0.000
LM Adj.	43.13	0.000
LM CD	6.422	0.000
Swamy S Testi	$\chi^2(18) = 1860.35$	Prob.: 0.000

Tablo 6’da yer alan sonuçlar incelendiğinde her üç modelde de H_0 hipotezinin reddedildiği ve dolayısıyla yatay kesit bağımlılığının bulunduğu görülmektedir. Aynı zamanda, Swamy S testi sonuçları da modellerin tamamındaki sabit ve eğim

parametrelerinin heterojen olduğu ifade etmektedir. Bu durumda, seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesinde kullanılacak olan eşbütünleşme testinin yatay kesit bağımlılığını ve parametrelerdeki heterojenliği dikkate alması gerekmektedir.

Tablo 7. Westerlund (2007) Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model	İstatistik	Değer	z-ist.	Prob.
LN _t GDP=f(LN _t ME, LN _t F _t CF)	G _t	-2.132	-1.895	0.029
	G _a	-5.258	0.274	0.608
	P _t	-4.535	-1.547	0.061
	P _a	-5.004	-1.352	0.088
Ortalama Gecikme Uzunluğu (Akaike Bilgi Kriteri)				1.43
Ortalama Öncül Uzunluğu (Akaike Bilgi Kriteri)				0.14

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı ise Westerlund (2007) tarafından geliştirilen panel eşbütünleşme testi yardımıyla incelenmiştir. Westerlund (2007), eşbütünleşmenin varlığını araştırmak için hata düzeltme modelini referans alan dört eşbütünleşme testi önermiştir. Bu eşbütünleşme testleri Tablo 7’de G_t, G_a, P_t ve P_a şeklinde gösterilmektedir. Bu testlerin tümü, her bir birimin kendi hata düzeltmesine sahip olup olmadığına karar verilmesi yoluyla eşbütünleşmenin varlığını sınamaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 239).

Tablo 7’de değişkenleri arasında eşbütünleşmenin varlığı sınanmış ve G_a testi dışındaki tüm testlerde değişkenler arasında eşbütünleşme olmadığını ifade eden H₀ hipotezi reddedilmiştir. Bu durumda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur.

Seriler arasındaki eşbütünleşme sonucunda uzun ve kısa dönem katsayıları hesaplanabilmektedir. Uzun ve kısa dönem katsayıların hesaplanmasında düzeyde

durağan olmayan seriler için yatay kesit bağımlılığı ile sabit ve eğim parametrelerindeki heterojenliğe karşı dirençli olan Dinamik Ortak Korelasyonlu Etkiler (DCCE) Tahmincisi kullanılmıştır. DCCE tahmincisinde, gözlenemeyen faktörlerin temsil edilmesi amacıyla serilerin yatay kesit ortalamaları modele eklenmekte ve birinci farkların yatay kesit ortalamaları modele eklenerek şokların heterojen etkileri giderilmektedir. Yine DCCE tahminlerinin birimlere göre ortalamaları alınarak, Dinamik Ortak Korelasyonlu Etkiler Ortalama Grup Tahmincisi elde edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2017: 311).

Tablo 8. Dinamik Ortak Korelasyonlu Etkiler Ortalama Grup Tahmincisine Ait Kısa ve Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: ΔLNNGDP			
Kısa Dönem Tahmini	Katsayı	Z-ist.	Prob.
Δ LNME	0.302	2.58	0.010*
Δ LNFCF	0.662	5.80	0.000*
Uzun Dönem Tahmini	Katsayı	Z-ist.	Prob.
LNGDP (HDT)	-0.614	-8.30	0.000*
LNME	0.319	1.72	0.085***
LNFCF	0.738	4.21	0.000*
C	0.877	0.71	0.480

Not: * % 1 ve ** % 10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Δ : Fark ve HDT: Hata Düzeltme Terimi

Tablo 8’de yer alan Dinamik Ortak Korelasyonlu Etkiler Ortalama Grup Tahmincisi sonuçlarının da gösterdiği gibi, G-7 ülkelerinin tamamının savunma harcamalarındaki (LNME) % 1 düzeyinde artış kısa dönemde gayrisafi yurtiçi hasılayı yaklaşık olarak % 0,30 arttırmaktayken, uzun dönemde yüzde 10 anlamlılık düzeyinde % 0,31 arttırmaktadır. Sabit sermaye yatırımları da yine kısa ve uzun dönemde gayrisafi yurtiçi hasılayı pozitif biçimde etkilerken, bu etki kısa dönemde

yaklaşık % 0,66, uzun dönemde ise yaklaşık % 0,74'tür. Tablo 7'de yer alan Hata Düzeltme Parametresinin (LNGDP (HDT)) de negatif ve anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre, belirli bir dönemde ortaya çıkan dengesizliklerin yaklaşık % 61,4'ü bir sonraki dönemde giderilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Savunma harcamaları, ülkelerin gider kalemlerinde önemli bir yere sahiptir. Günümüzde inovasyonun hızlı bir biçimde ilerleme kat etmesi, ülkeleri de savunma hizmetlerine harcama yapmaya yöneltmiştir.

Savunma harcamalarının ekonomi üzerinde olumlu veya olumsuz çeşitli etkilerinin bulunduğu çalışmalar yapılmıştır. Bunun aksine, savunma harcamalarının ekonomi üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşan çalışmalara rastlamak da mümkündür. Bu çalışmalar, belirli bir dönemi kapsayan verilerin incelenmesiyle sonuç elde edilmesi bakımından benzerlik göstermektedir.

Savunma harcaması ve bu harcama çerçevesinde gelişen ilişki ağları, en az iki tarafın varlığını gerekli kılmaktadır. Bu iki taraf, savunma harcaması yapan ve savunma harcaması yaptıran şeklinde sınıflandırılabilir. Süreç, iki taraf üzerinden gelişmekle birlikte her iki tarafı da harekete geçiren nedenler farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenler, pratik ve teorik olarak farklılık gösterebilmektedir. Pratik hadiseler ile teorik gerekçeler ortaya konulmaktadır. Pratikte yer alan olaylar, teoriler üzerinden açıklanmaktadır.

Bir ülkenin sahip olduğu imkânlarla diğer ülkeleri tehdit etmesi, tehdit edilen ülkeler bakımından savunma harcamaları yapılmasını gerekli kılmaktadır. Mecazi ifadeyle perde önünde gerçekleşen bu hareketler, pratik nedenleri oluşturmaktadır. Ülkenin tehditkâr tutumunun sebeplerinin araştırılması ve pratikteki sonucun nedenlerinin ortaya konulmaya çalışılması ise işin teorik yönü ile ilgilidir.

Ulaşılan sonuçlara bakıldığında savunma harcamalarındaki % 1'lik bir değişim, GSYH'yi arttırma eğilimindedir. Bu artış kısa dönemde yaklaşık % 0,30

iken, uzun dönemde ise yaklaşık % 0,31'dir. Yani kısa ve uzun dönemde savunma harcamalarındaki artışın büyüme üzerindeki etkisi birbirine yakındır. Bu ilişki istatistiki olarak anlamlı olsa da, katsayıya bakıldığında savunma harcamalarının büyüme üzerinde düşük bir etki ortaya koyduğu görülmektedir.

Sabit sermaye yatırımları ile büyüme arasında da benzer bir etki mevcuttur. Sabit sermaye yatırımlarındaki % 1'lik bir artış büyümeyi kısa dönemde yaklaşık olarak % 0,66 oranında arttırırken, uzun dönemde ise % 0,74 oranında arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre hem savunma harcamaları hem de sabit sermaye yatırımları büyümeyi olumlu yönde etkilerken, bu etkinin zayıf olduğu da görülmektedir. Modelde hata düzeltme mekanizması da işlemekte ve uzun dönem ilişkideki kısa dönem sapmaların % 61,4'ü bir sonraki dönemde giderilmektedir.

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, literatürdeki çalışmalarla örtüşen ve ayrılan belirli noktalar mevcuttur. Özellikle, Özmucur (1996), Özsoy (1996-Türkiye için ulaşılan sonuçlar hariç), Kollias (1997), Dunne ve Vougas (1999) ile Dunne ve Tian (2016)'ın ulaştığı sonuçlar, bu çalışmada elde edilen sonuçların tersi yönündeki sonuçları yansıtmaktadır. Bunun yanında, Özsoy (1996) tarafından Türkiye için bulunan sonuç, Halıcıoğlu (2004), Chen vd. (2014)'nin düşük orta gelirli ve yüksek gelirli ülkeler için ulaştığı sonuç ile Augier vd. (2017)'nin ulaştığı sonuçlar çalışmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

5.2. Öneriler

Savunma harcamaları ve savunma sanayii ülkeler için stratejik öneme sahip olan harcamalardır. Burada çıkan sonuç çerçevesinde, G-7 ülkeleri için büyümenin sürekliliği açısından savunma harcamalarının etkin bir harcama kalemi olmadığı açıktır. Neo-klasik ve Keynesyen ekonomi tartışmasında, Keynesyen iddiaların daha geçerli olduğu görülse de, yine de etkinin zayıf kalması ulaşılan en önemli sonuç olmuştur. Bu sebeple savunma harcamaları ve savunma sanayiinin ekonomik kriterlerden daha ziyade siyasal ve askeri amaçlarla yapıldığı ve küresel

konjonktürde savaş çanlarının çaldığı her durumda ekonomik saiklerin geri plana itildiği de görülmektedir.

Gelişmiş yedi ekonomi için yapılması gereken, büyümenin sürekliliği açısından savunma harcamalarının etkin bir kaynak olmadığı, sürdürülebilir büyüme için, AR-GE, beşeri sermaye, teknoloji vb. yatırımlarına daha fazla yönelmesi gerekliliğinin kabul edilmesidir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. ve Yared, P. (2010). "Political Limits to Globalization," NBER Working Papers 15694, *National Bureau of Economic Research, Inc.*
- Akal, M., Doğruyol, A. ve Bilişli, K. (2011). şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye-İran Savunma Harcamaları Nedenselliği Testi. *Akademik Bakış Dergisi* (23), 1-15.
- Akgül, A. (1986). *Savunma Sanayii İşletmelerinin Yapısı ve Türk Savunma Sanayii*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Aksoğan, G. ve Elveren, A. Y. (2012). Türkiye'de Savunma, Sağlık ve Eğitim Harcamaları ve Gelir Eşitsizliği (1970-2008). *Sosyoekonomi*, 263-280.
- Aktepe, O. (2009). Türkiye'de Savunma Harcamalarının Fırsat Maliyetinin Sosyal Refah Harcamaları Üzerinden İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altun, N. (1998). Savunma Harcamaları ve Türkiye'deki Gelişme Seyri (1973-1998 Dönemi). Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anadolu Ajansı (2017). Macron'un Vizyonu ve Avrupa Birliği'nin geleceği. [<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/macron-un-vizyonu-ve-avrupa-birligi-nin-gelecegi/925573> (Erişim Tarihi 10.01.2019)]
- Apaydın, F. (2018). Türkiye'de İşsizliğin Karakteristiklerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1(30). 159-200.
- Arsan, Ü. (1963). *Kamu Maliyesi Üzerinde Uluslararası İstatistiksel Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:365.
- Augier, M., McNab, R., Guo, J., and Karber, P. (2017). Defense Spending and Economic Growth: Evidence from China, 1952–2012. *Defence and Peace Economics*, 28(1), 65-90.
- Benoit, E. (1973). Growth Effects of Defence in Developing Countries. *International Development Review*, Vol.14, No:1, 2-10.

- Benoit, E. (1978). Growth and Defence in Developing Countries. *Economic Development and Cultural Change*, Vol.26, No.2, 271-280.
- Biol, Y. E. (2010). Kamusal Bir Mal Olarak Savunma ve Türkiye'de Savunma Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Erzincan: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulutoğlu, K. (2003). *Kamu Ekonomisine Giriş*. İstanbul: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Chan, P. F. (1985). The Impact of Defense Spending on Economic Performance: A Survey of Evidence and Problems. *Orbis*, Vol. 29, No:2: 403-434.
- Chen, P. F., Lee, C. C., and Chiu, Y. B. (2014). The Nexus Between Defense Expenditure and Economic Growth: New Global Evidence, *Economic Modelling*, 36, 474-483.
- Çelik, T. (1999). Askeri Harcamalar ve Ekonomik Etkileri Türkiye Üzerine Bir İnceleme (1980-1995). Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çınar, Ş. (2002). Savunma Harcamalarında İktisadi Etkinlik. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Değer, S. ve Sen, S. (1995). *Military Expenditure and Developing Countries*. Handbook of Defense Economics I. içinde Amsterdam: Elsevier Science B.V.
- Dempsey, N. (2018, November 8). UK Defence Expenditure. Briefing Paper(CBP 8175). House of Commons Library.
- Dunne, J. P. ve Vougas, D. (1999). Military spending and economic growth in South Africa: A causal analysis. *Journal of Conflict Resolution*, 521-537.
- Dunne, J.P., Perlo-Freeman, S. and Smith, R. (2008) “The Demand for Military Spending: Hostility versus Capability”. *Defence and Peace Economics*, Vol. 19, no. 2, 2008, 293-302.
- Dunne, P. and Perlo-Freeman, S. (2003). The demand for military spending in developing countries. *International Review of Applied Economics*, 17 (1), forthcoming

- Dunne, P. Nikolaidou, E. ve Mylonidis, N. (2003) The Demand for Military Spending in the Peripheral Economies of Europe. *Defence and Peace Economics*, 14(6),1-14.
- Dunne, P., Perlo-Freeman, S., and Smith, R. (2011, September). Determining Military Expenditures: Dynamics, Spillovers and Heterogeneity in Panel Data. Paper Prepared for Economic Society South Africa Conference. University of Stellenbosch.
- Dunne, J. P., and Mohammed, N. A. (1995). Military Spending in Sub-Saharan Africa: Some evidence for 1967-85. *Journal of Peace Research*, 32(3), 331-343.
- Dunne, J. P., and Tian, N. (2016). "Military Expenditure and Economic Growth, 1960–2014". *The Economics of Peace and Security Journal*, 11(2), 50-56.
- Durgun, Ö. ve Timur, M. C. (2017). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 126-137.
- Dünya Gazetesi. (2017). Dış Borcun GSYH'ye oranı son 14 yılın en yüksek düzeyine çıktı.
[<https://www.dunya.com/kose-yazisi/dis-borcun-gsyhye-orani-son-14-yilin-en-yuksek-duzeyine-cikti/372108>. (Erişim Tarihi 07.02.2019)]
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö. ve Gümüş, E. (2007). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Eff.org. (2019). www.eff.org/issues/tpp.
- Erbaykal, E. (2007). Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdem, F. (1997). Türkiye'de Olağanüstü Dönemlerde Savunma Harcamaları. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergin, E. (1991). *Savunma Sanayi Yatırımları ve Ekonomik Büyüme*. Ankara: MSB Savunma Sanayi Müsteşarlığı.
- Esgin, Y. (2010). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Gelişme Arasındaki İlişki: Silah İhracatçısı ve İthalatçısı Ülkeler İçin Panel Veri Yöntemi İle Bir Analiz. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Eshag, E. (1983). *Fiscal and Monetary Policies and Problems in Developing Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fiscal Year 2007 Budget. (2018, 03 04). Fiscal Year 2007 Budget: [https://web.archive.org/web/20071152264039/http://www.cdi.org/issues/budget/fy%29/ (Erişim Tarihi 07.02.2019)]
- Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*: 181-199.
- Gökbunar, R. ve Yanıkkaya, H. (2004). Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler ve Ekonomik Büyümeye Etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(1), 159-179.
- Görkem, H. ve Işık: (2008). Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006). *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 405-424.
- Grimmett, R. F. (2010, 12 10). Conventional Arms Transfers to Developing Nations. CRS Report of Congress: ttp://www.fas.org/sgp/crs/weapons/R40796.pdf adresinden alınmıştır
- Gupta, S., de Mello, L., and Sharan, R. (2001). Corruption and Military Spending. *European Journal of Political Economy*, 17(4), 749-777.
- Gürsel,S. (2010, Aralık 24). Türkiye’de Kamu Harcamaları Bileşiminin Büyüme ve Refah Etkileri. [http://betam.bahcesehir.edu.tr/tr/wp-content/uploads/2010/03/ProjeSon.pdf (Erişim Tarihi 07.02.2019)]
- HaberTürk (2018). Bütçeden en yüksek pay Hazine ve Maliye Bakanlığının. [https://www.haberturk.com/butceden-en-yuksek-pay-hazine-ve-maliye-bakanliginin-2183569-ekonomi# (Erişim Tarihi 28.01.2019)]
- Halıcıoğlu, F. (2004). Defense Spending and Economic Growth in Turkey: An Empirical Application of New Macroeconomic Theory. *Review of Middle East East Economics and Finance*, 193-201.
- Hima, R. (1997). Türkiye’nin Savunma ve Savunma Harcamalarının Komşusu Olan Ülkelerle Karşılaştırmalı Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Hürriyet (2017). 2003'te Türkiye-Yunanistan ilişkileri. [http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2017/news_detail.asp?nid=118&sid=5 (Erişim Tarihi 28.01.2019)]
- İpek, E. (2009). Savunma Harcamaları ve Makro Ekonomik Büyüklükler Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaçay, H. (1995). Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagöl, E. (2005). Defence Expenditures and External Debt in Turkey. *Defence and Peace Economics*, Vol.16, No:2: 117-118.
- Kirmanoglu, H. (2011). *Kamu Ekonomisi Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Kollias, C. (1997). Defense Spending and Growth in Turkey 1954-1993: A Causal Analysis. *Defense and Peace Economics*, 189-204.
- Looney, R. E. (1994). The Economics of Third World Defense Expenditures. London: Jai Pres. Inc.
- Marcus, J. (2018). Military spending: Balance tipping towards China. BBC: [http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26054545 (Erişim Tarihi 28.01.2019)]
- Michael, K. (1976). Remarks on the Military in Developmen. *World Development*, Vol.4, No:6, 483.
- Ministry of Defence. (2018, November 27). The Defence Equipment Plan 2018. Financial Summary. Ministry of Defence.
- Mölling, C. (2014). NATO's Two Percent Illusion. *SWP Comments*(36), 1-4.
- Mutluer, M. K., Kesik, A. ve Öner, E. (2007). Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nadaroglu, H. (1985). *Kamu Maliyesi Teorisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Nadaroglu, H. (1998). *Kamu Maliyesi Teorisi*. Ankara: Beta Basım Yayım.
- Nemli, A. (1990). *Kamu Maliyesine Giriş*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Odabaşoglu, Ş. (2012). Türkiye ve Avrupa Birliği Savunma Sanayi Gelişimi Çerçevesinde Türkiye'nin Seçilmiş Bazı Avrupa Birliği Ülkeleri İle

- Arasındaki Savunma Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisine Ampirik Yaklaşım. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okur, H. (1992). Kamu Harcamaları İçinde Savunma Harcamalarının Yeri, Türkiye'deki Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Önder, K. (2009). Türkiye'de Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-14.
- Önder, K. (2012). An Investigation on the effect of defense expenditure on economy in Turkey. *Global Journal of Economics and Business Studies* 1(1), 22-32.
- Özbaran, M. H. (2004). Türkiye'de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi. *Sayıştay Dergisi* (53), 115-138.
- Özer, M. A. (2001). Savunma Harcamaları ve Ekonomiye Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özmucur, S. (1995). *The Economics of Defense and The Peace Dividend in Turkey*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Basımevi.
- Özmucur, S. (1996). *The Economics of Defense and The Peace Dividend in Turkey*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Basımevi.
- Özsoy, O. (1996). Military Expenditures and Their Impact on the Economic Growth of Turkey and Greece. unpublished PhD dissertation. Binghamton: NY: State University of New York at Binghamton.
- Özsoy, O. (2008). Government Budget Deficits, Defence Expenditure and Income Distribution: The Case of Turkey. *Defence and Peace Economics*, 61-75.
- Öztürk, N. (2011). *Kamu Ekonomisi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Saka, A. T. (2007). Türkiye'de Savunma Harcamalarının Analizi ve Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seiglie, C. (2016). Openness of the Economy, Terms of Trade, and Arms. *Southern Economic Journal*, 82 (3): 748-759.

- Sezgin, S. (2001). An Empirical Analysis of Turkey's Defence-Growth Relationships with A Multi-Equation Model (1956-1994). *Defence and Peace Economics* 12, 69-86.
- Sezgin, S. (2003). Savunma Harcamaları, Terörizm ve Ekonomi. *Stradigma Dergisi*.
- Sezgin, S. (2004). An Empirical Note on External Debt and Defence Expenditures in Turkey. *Defence and Peace Economics*, Vol.15, No.2, 199.
- Sezgin, S. (2012, Nisan 10). Savunma Harcamaları Terörizm ve Ekonomi. *Stradigma Aylık Strateji ve Analiz e-dergisi*:
[[http:// www.stradigma.com](http://www.stradigma.com) (Erişim Tarihi 12.12.2018)]
- SIPRI. (2019). Military Expenditure Database, Military Expenditure (million US\$),
[<https://www.sipri.org/databases/milex> (Erişim Tarihi 30.01.2019)]
- SIPRI. (2011). Yearbook . Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute.
- SIPRI. (2017). SIPRI Military Expenditure Database.
[<https://www.sipri.org>: <https://www.sipri.org/databases/milex> (Erişim Tarihi 03.02.2019)]
- SIPRI. (2018, March). Trends in International Arms Transfers, 2017.
[<https://www.sipri.org>: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-03/fssipri_at2017_0.pdf (Erişim Tarihi 03.02.2019)]
- Statistics Canada. (2018, Kasım 30). Gross Domestic Product, Income and Expenditure, Third Quarter 2018.
[<https://www150.statcan.gc.ca>: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/181130/dq181130a-eng.htm> (Erişim Tarihi 03.02.2019)]
- Stock, J. ve Watson, M. (2011). *Ekonometriye Giriş*. (B. Saraçoğlu, Çev.) İstanbul: Efil Yayınevi Yayınları.
- Sweezy, P. M., Baran, P. A. ve Magdoff, H. (1975). *Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Şimşek, G. (1997). Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi. Savunma Sanayindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumunu (s. xi). Ankara: Kara Harp Okulu.
- Şimşek, M. (1989). *Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayi*. Ankara: SAGEB.

- Şişman, D. (2017). Küreselleşme, Kriz ve Savunma Sanayi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 39(1). 223-237.
- Taş, S., Örnek, İ. ve Aksoğan, G. (2013). Türkiye’de Savunma Harcamaları, Büyüme ve Gelir Eşitsizliği, 1970-2008: Ekonometrik Bir İnceleme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 12(3). 659-682.
- The World Bank (2019). World Development Indicators, GDP (current US\$), [https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.mktp.cd (Erişim Tarihi 23.01.2019)]
- The World Bank (2019). World Development Indicators, Gross Capital Formation (current US\$), [https://data.worldbank.org/indicator/ne.gdi.totl.zs (Erişim Tarihi 05.02.2019)]
- Trotta, D. (2015, 12 22). Reuters. Reuters: [http://www.reuters.com/article/us-usa-war-idUSTRE75S25320110629 (Erişim Tarihi 05.02.2019)]
- TÜDEP. (2019). Türk Silahlı Kuvvetleri’nin İhtiyaçlarının Yerli İmkanlarla Karşılanması Konusunda Çok Büyük Yol Alınmıştır. [http://www.tudep.org: http://www.tudep.org/turk-silahli-kuvvetlerinin-ihiyaclarinin-yerli-imkanlarla-karsilanmasi-konusunda-cok-buyuk-yol-alinmistir (Erişim Tarihi 03.02.2019)]
- Tüğen, K. (1988). Dünyada ve Türkiye’de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, c.3:2, 286.
- Türk, H. K. (2007). Türk Savunma Sanayinin Ekonomik Etkileri ve Savunma Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uçar, İ. (2003). Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Üçler, G. (2017). Türkiye’de Savunma Harcamalarının İşsizlik Üzerine Etkisi: 1980-2014 Dönemi İçin Ekonometrik Bir Analiz. *Journal of Yasar University*. 12(46), 161-170.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2012). *İleri Panel Veri Analizi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

- Yerdelen Tatoğlu, F. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2017), *Panel Zaman Serileri Analizi*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yıllancı, V. ve Özcan, B. (2010). Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye İçin Savunma Harcamaları ile GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21-33.
- Yıldırım, J., Sezgin: ve Öcal, N. (2005). Military Expenditure and Economic Growth in Middle Eastern Countries: A Dynamic Panel Data Analysis. *Defense and Peace Economics*, 283-295.
- Zayıf, V. (2015). Kültürel Değerler ile Savunma Harcamaları Arasındaki İlişki: NATO Ülkeleri Üzerinde Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Zekey, A. H. (1999). Savunma Sanayi Yatırımlarının Ekonomi Üzerine Etkileri. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, Sayı:2, 27-49.
- Zengin, R. (2010). Savunma Sanayinin Gelişimi ve Türkiye’de Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.